

Abstractsamlng

SSH16

Lund 11–12 november 2021

Plenarföredrag

Svenska språkets historia 16, Lund
Charlotta af Hällström-Reijonen
Institutet för de inhemska språken

Finska och ryska inslag i svenskan i Finland

Ända sedan 1100-talet har man talat både svenska och finska i det som i dag är Finland. Svenskan och finskan har alltså levt sida vid sida under många århundraden och påverkan har skett i bägge riktningarna. Påverkan mellan de två språken har emellertid varit asymmetrisk. Medan det finska språket har påverkats i rätt stor utsträckning av svenskan har svenskan inte påverkats särskilt mycket, förutom i fråga om ett litet antal lånord. Detta gäller dock inte den svenska som talats och talas i Finland. Där hittar vi finsk påverkan inom uttal, ordförråd, fraseologi, morfologi, semantik, syntax och pragmatik.

Det finska inflytandet på svenskan i Finland är mest påtagligt men vi kan också skönja spår av andra språk. Eftersom Finland var en del av det ryska imperiet under mer än hundra år (1809–1917) har ryskan självfallet gjort avtryck. Men hur mycket, och i vilken mån ser vi spår av ryskan i dag?

I min föreläsning kommer jag inte att lägga tyngdpunkten vid en viss språkhistorisk period utan min avsikt är att teckna en mångsidig bild av vad språkkontakt inneburit för den finländska svenskans del. Jag inleder med uttalet, och rör mig då i tidigare skeden av språkutvecklingen, men därefter kommer jag att behandla tiden från mitten av 1700-talet och fram till nutid. Johan Ludvig Runeberg kommer att nämnas, och likaså städerna Åbo och Viborg

Inkräktare eller frälsare. Om latinet som gäst hos fornsvenskan

Roger Andersson

Som titeln antyder kommer föredraget att fokusera i huvudsak två frågeställningar. Ordet *gäst* signalerar att påverkan från latinet åtminstone till en del är temporärt och stilistiskt snarare än att det har en djupare påverkan på svenskans struktur; orden *inkräktare* och *frälsare* signalerar att denna påverkan har inneburit både för- och nackdelar för svenskan och att den också setts som bra eller mindre bra, både i samtiden och av oss sentida betraktare. Redan under den klassiska fornsvenskans tid utövade den latinska skriftkulturen stort inflytande på svenskt språk och litteratur. Två av de viktigaste arbetena från denna tid, *Pentateuchparafrasen* och *Ett fornsvenskt legendarium* är bearbetade utifrån latinsk teologisk, pastoral och hagiografisk litteratur.

Under senmedeltiden sker sedan en explosionsartad utveckling av antalet skriftliga källor. De genregupper som expanderar mest, räknat i antalet bevarade handskrifter, är lagarna och religiös litteratur. Särskilt expansionen inom de religiösa genrerna är resultatet av en kulturell *translatio* som blev möjlig genom att fler reste utomlands, till exempel för universitetsstudier, och genom att en internationell bokmarknad började ta form (Andersson 2017). I sin tur betyder det att de texttyper som är allra mest expansiva under 1400-talet också är de som är mest utsatta för latinskt inflytande. Det gamla språket och litterära systemet kunde helt enkelt inte stå emot. Detta gäller alla nivåer av språket, men på olika sätt.

Alla vet vi att latinet påverkade svensk syntax till exempel genom olika typer av satsförkortningar och genom en hypotaktisk snarare än parataktisk stil. I vissa genrer uppkommer på så sätt rätt fasta stilmönster. När sådana latininfluerade stildrag används även utan att vara medierade via en latinsk förlaga är detta ett tydligt tecken på att det utvecklats ett produktivt mönster, en lärd stil. Thorén (1942) anför åtskilliga sådana exempel från *Själens tröst*. Samtidigt försvinner gradvis en del äldre, mer

ursprungliga, konstruktionstyper. Förutom i den religiösa litteraturen är den latininfluerade stilen främst märkbart inom diplomspråkets starkt formaliserade kanslistil. Synen på sådan latinpåverkan har förändrats på ett intressant sätt. Om äldre forskare dömer ut stilen i till exempel Jöns Buddes översättningar som alltför latinbunden finns det nu i stället en tendens att se latinismerna som ”ett medvetet sätt att ge översättningarna prestige och auktoritet” (Kauko 2015).

Den stora importen av latinsk teologisk eller uppbygglig litteratur ledde till att mängden översättningar eller bearbetningar ökade dramatiskt. Det betyder att också det svenska genresystemet står under stark påverkan från latinets. Ett antal nya texttyper introduceras i det litterära systemet: predikningar, hagiografi, exempla, mm mm.

I sådana genrer ser vi ofta reminiscenser från de latinska förlagorna i form av citat på latin eller att vissa textstrukturerande element alltid står på latin i en i övrigt rent svensk språkdräkt. Efterhand försvinner dock sådana rester och hela diskursen uttrycks på svenska. Inte sällan kan vi i handskrifterna se hur bearbetaren arbetar aktivt med den latinska förlagan och på så sätt kan vi i realtid följa mekanismerna bakom den kulturella överföringen och latinets påverkan (Andersson 2021).

Sådana typer av textproduktion sker ofta i miljöer som med rätta kan beskrivas som genuint tvåspråkiga. Prästbröderna i Vadstena kloster hade tillgång till ett mycket omfattande referensbibliotek med en stor mängd teologisk litteratur på latin. I denna och liknande miljöer kunde latin och fornsvenska användas tämligen obehindrat sida vid sida. Påverkan skedde inte bara från latin till fornsvenska utan även i den andra riktningen. Här kanske vi inte bör prata om vän eller fiende (frälsare eller inkräktare) utan om två goda vänner som lever fridfullt tillsammans under en tid.

Den kontinentala skriftkulturen, uttryckt på latin, har starkt bidragit till att svenskans genrerepertoar och stilrepertoar har utvidgats och därför berikats. Några menar att detta skett på ett olyckligt sätt, på ett sätt som bidragit till att genuint

svenska uttrycksmöjligheter försvunnit. Men det kanske är priset man får betala om man vill öppna upp portarna mot intellektuella influenser från omvärlden.

Referenser

Andersson, Roger 2017: "Messenger Manuscripts and Mechanisms of Change", i *Continuity and Change. Papers from the Birgitta Conference at Dartington 2015*. KVHAA. Konferenser 93 (Stockholm), s. 24–39.

Andersson, Roger 2021: "Språkväxling och språkval i senmedeltida religiösa handskrifter", i *Nya studier i utgivna fornsvenska handskrifter*, Svenska fornskriftsällskapet. Serie 1, bd 103 (Uppsala, under tryckning).

Kauko, Mikko 2015: *Jöns Budde och hans skrifter. Yngre fornsvenskt material och mannen bakom det*. Annales Universitatis Turkuensis, 402 (Åbo).

Thorén, Ivar 1942: *Studier över Själens tröst*. Nordiska texter och undersökningar, 14 (Uppsala).

Svenska Språkets Historia 16, 14–15 maj 2020 i Lund

Stefan Mähl

Medellågtyska – myten om det enhetliga språket. Några aspekter av det lågtyska språkets historia

Medellågtyska är en beteckning på de varieteter som talades och skrevs i Nordtyskland (norr om den s.k. Benrather Linie) under perioden 1200–1650. Även utanför det nordtyska språkområdet talades och skrevs medellågtyska. På relativt kort tid blev språket – som en följd av den nordtyska expansionen österut – det dominerande språket i den skriftliga kommunikationen mellan städer runt Östersjön (t.ex. mellan Reval och Stockholm). Men under 1300- och 1400-talen användes det även i den stadsinterna kommunikationen i baltiska och skandinaviska städer. Så utfärdades i bl.a. svenska kanslier dokument på medellågtyska som rörde interna förhållanden i svenska städer, så t.ex. vid tomtöverlåtelser i Stockholm. Språklig mångfald i mångkulturella miljöer var följaktligen normaltillståndet i de senmedeltida städerna runt Östersjön.

Inom den lågtyska filologin fanns under 1900-talet den starka uppfattningen att medellågtyska – till skillnad från de tyska varieteterna söder om Benrather Linie – var ett homogent språk med varieteten i Lübeck som rättesnöre (ty. *Leitvarietät*). Det talades om den lybska normen (ty. *die lübische Norm*). På grund av Lübecks ställning som ”Hansans drottning” skulle den lybska normen sakteliga ha spridit sig över hela det lågtyska språkområdet och även över östersjöområdet under perioden 1370–1500. I forskningen betecknades Lübecks varietet bl.a. som ”lübische Ausgleichssprache”, ”mittelniederdeutsche Schriftsprache” och ”Hansesprache”. I städer som Greifswald, Göttingen, Hamburg, Münster, Reval, Stralsund och Stockholm skulle alltså en och samma varietet ha använts. Myten om det enhetliga medellågtyska språket, som återfinns i varje äldre handbok, traderades okritiskt vidare till nya generationer av forskare inom germanistik och nordistik. Nyare forskning har emellertid visat att (kansli)språket i Lübeck ingalunda var homogent, utan det präglades av språklig mångfald. Kanslispråk i andra delar av det lågtyska språkområdet, t.ex. i Westfalen, påverkades inte alls av varieteten i Lübeck, utan uppvisade i stället lokala och regionala drag. Hur kunde sådana myter uppstå och varför spreds de okritiskt vidare? I mitt föredrag kommer jag att behandla denna frågeställning samt valda delar av min forskning under de senaste tjugo åren.

Litteratur i urval

Fedders, Wolfgang (1993): *Die Schreibsprache Lemgos. Variablenlinguistische Untersuchungen zum spätmittelalterlichen Ostwestfälischen*. (Niederdeutsche Studien 37). Köln *et al.*

Mähl, Stefan (2004a): *Studien zum mittelniederdeutschen Adverb*. (Niederdeutsche Studien 49). [Diss. Uppsala]. Köln *et al.*

----- (2004b): Mittelniederdeutsche Urkunden aus Schweden (1360–1375). I: Robert Damme & Norbert Nagel (utg.), *westfeles vnde sassesch. Festgabe für Robert Peters zum 60. Geburtstag*. Bielefeld, s. 101–113.

----- (2008): *geven vnde screven tho deme holme. Variablenlinguistische Untersuchungen zur mittelniederdeutschen Schreibsprache in Stockholm*. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 99). Uppsala.

----- (2010): *Det senmedeltida Stockholm – en språklig och kulturell smältdegel*. (Sällskapet Runica et Mediaevalia, Lectiones 9). Stockholm.

----- (2012): Kanzleien am Rande und ausserhalb des geschlossenen deutschen Sprachgebiets – 39. Skandinavien. I: Albrecht Greule *et al.* (utg.), *Kanzleisprachenforschung. Ein internationales Handbuch*. Berlin & Boston, s. 623–633.

----- (2013): Medellågtyska – lingua franca i östersjöområdet under senmedeltiden. I: *Annales Academiae Regiae Scientiarum Upsaliensis* 39 (2011–2012). Uppsala, s. 111–123.

----- (2014): *Mehrgliedrige Verbalkomplexe im Mittelniederdeutschen. Ein Beitrag zu einer historischen Syntax des Deutschen*. (Niederdeutsche Studien 57). Köln *et al.*

----- (2019): Martin Luthers skrifter i tysk översättning. Om språkliga och kulturella barriärer i reformationens tidevarv. I: Lars-Gunnar Larsson & Stefan Mähl (utg.), *I samhällets tjänst. Festskrift till Sverker Gustavsson på åttioårsdagen den 1 januari 2020*. (Acta Academiae Regiae Scientiarum Upsaliensis 27). Uppsala, s. 203–224.

Peters, Robert (1998): Zur Sprachgeschichte des niederdeutschen Raumes. I: *Zeitschrift für deutsche Philologie* 117 (Sonderheft), s. 108–127.

----- (2000): Die Rolle der Hanse und Lübecks in der mittelniederdeutschen Sprachgeschichte. I: Werner Besch *et al.* (utg.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Bd. 2. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 2.2). Berlin & New York, s. 1496–1505.

----- (2005): Zu einigen Grundfragen der niederdeutschen Sprachgeschichte. I: *PBB* 127, s. 21–32.

----- (2017): *Atlas spätmittelalterlicher Schreibsprachen des niederdeutschen Altlandes und angrenzender Gebiete (ASnA)*. 3 band. Berlin & Boston.

Weber, Ulrich (2003): *Die mittelniederdeutsche Schreibsprache Osnabrücks. Variablenlinguistische Untersuchungen zum Nordwestfälischen*. (Niederdeutsche Studien 45). Köln *et al.*

Catharina Nyström Höög
Institutionen för svenska och flerspråkighet
Stockholms universitet

Tio år efter språklagen – är engelsk språkpåverkan fortfarande intressant?

När den svenska språklagen (SFS 2009:600) antogs hade den föregåtts av en längre tids diskussion som i hög grad gällde engelskans påverkan på svenskan. Inte minst var domänförluster, den term som användes för att beskriva valet av engelska framför svenska särskilt inom högre utbildning, en flitigt diskuterad fråga. Att en av intentionerna med språklagen var att reglera engelskans påverkan både i fråga om status- och korpuspåverkan är tydligt i förarbetena, både i kommittébetänkandet *Mål i mun* (SOU 2002:27) och i propositionen *Bästa språket* (2005). Idag, mer än tio år efter lagens införande, spelar engelskan en fortsatt betydelsefull roll i Sverige. Det är lätt att hitta exempel på användning av engelska fraser både i vardagssamtal och i radio, tv och tidningar, och universitetsvärldens publiceringskultur har lett till att engelskan snarast ökat i betydelse. Trots detta är det svårt att hitta exempel på språkvetenskaplig forskning som intresserar sig för samspelet mellan svenska och engelska. Har vårt intresse för denna språkpåverkan svalnat, och vad beror i så fall det på?

Vi vet idag ganska lite om hur mötet mellan engelska och svenska har utvecklats i olika sammanhang sedan språklagen infördes. Inte heller finns några aktuella studier av svenskars attityder till engelska i Sverige. Det är olyckligt, inte minst eftersom aktuella kunskapsunderlag kan komma att krävas i framtida politiska beslut. Självklart finns det undantag, tydligast kanske Linus Salös avhandling från 2016 som tar sig an frågan om engelska och svenska i den akademiska världen, sedd i ljuset av de diskurser som omgärdar frågan. De vetenskapliga studierna av engelska som undervisningsspråk är också en levande tradition företrädd av bland andra Sylvén (t.ex. 2013) och Lim Falk (t.ex. 2015). Och några av de policydokument som är tänkta att reglera samspelet mellan svenska och engelska har blivit föremål för studier under senare år (t.ex. Karlsson & Karlsson 2019).

Alla de nämnda forskningsinsatserna hämtar sina exempel från undervisningssektorn. Men hur diskurserna om svenska och engelska ser ut i det svenska samhället i stort i dag, och vilka språkpolitiska föreställningar som ligger bakom språkval i olika sektorer, det vet vi ganska lite om. Jag vill därför spinna vidare på en tråd från Salös avhandling (2016) och ställa frågan om hur diskurserna påverkar vilka forskningsfrågor som framträder som intressanta. I mitt föredrag vid konferensen kommer jag att presentera en tematisk översikt över den forskning om mötet mellan svenska och engelska i Sverige som bedrivits efter 2010 och låta den översikten utmytna i en presentation av (fem) forskningsprojekt som jag menar borde bedrivas om vi vill öka kunskapen om svenskans ställning.

Referenser

- Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik.* (Prop 2005/06:2) Stockholm: Kulturdepartementet.
- Karlsson, Susanna & Karlsson, Tom S., 2019: Language policy as 'frozen' ideology: exploring the administrative function in Swedish higher education. *Current Issues in Language Planning*. DOI: 10.1080/14664208.2019.1593723
- Lim Falk, Maria, 2015: English and Swedish in CLIL student texts. *The Language Learning Journal*, 43:3, 304-318, DOI: 10.1080/09571736.2015.1053280
- Salö, Linus, 2016: *Languages and Linguistic Exchanges in Swedish Academia. Practices, Processes and Globalizing Markets.* (Dissertations in Bilingualism 26.) Stockholm: Stockholms universitet.
- SFS 2009:600. *Språklag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SOU 2002:27. *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. Stockholm: Fritzes.
- Sylvén, Liss Kerstin, 2013: CLIL in Sweden – why does it not work? A metaperspective on CLIL across contexts in Europe. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 16(3): 301-320.

Sektionsföredrag

Hur blev engelskt /w/ ett marginellt fonem i svenskan?

Många språk i världen har så kallade ”marginella fonem” d.v.s. fonem med begränsad distribution och/eller frekvens. En underkategori till dessa består av fonem importerade från andra språk genom lånord. Fenomenet är ganska vanligt eftersom vart femte språk i världen tycks ha minst ett importfonem (Maddieson 1984). Denna presentation kommer att fokusera på det engelska fonemet /w/ som kan förekomma i ansatsposition i uttalet av engelska lånord i svenskan. Med hjälp av uttalsbeskrivningarna i sju upplagor av Svenska Akademiens Ordlista från 1923 till 2015 kommer det att illustreras hur detta engelska segment blev ett marginellt fonem i svenskan. Importgraden för segmentet operationaliseras genom tilldelning av en siffra mellan 0 och 1 för varje möjlig förekomst i varje upplaga. Om ordet stavas med <v> eller om uttalsbeskrivningen bara innehåller [v] tilldelas värdet 0 (ingen import) i t.ex. *vinsch* eller *tweed* [tvid]. Tvärtom blir värdet 1 (full import) om uttalsbeskrivningen bara innehåller ett vanligt eller upphöjt ”o” i ansatsposition i t.ex. *walkie-talkie* [oåkitåki] eller *tweet* [t^oit]). Vid fall med två uttalsvarianter (w eller v) tilldelas [w] som första variant värdet 0,6 (partiell import) i t.ex. *weekend* [°ikend / vikend] och som andra variant 0,4. Beräkningarna visar att import av /w/ började registreras i SAOL i och med upplagan 1986 då den genomsnittliga importgraden var 27 procent och har gradvis ökat till 68 procent år 2015. I analysen av senaste upplagan fanns det 50 ord med ett ansats-/w/ i originalformen och av dessa kunde hela 38 uttalas med ett importerat [w]. Dessutom har importgraden för /w/ i nyinlånade engelska ord varit 100 procent sedan 2006. Följaktligen finns det idag till och med minimala par som ”twist vs. twist” och ”svisch vs. swish”. Denna diakrona utveckling kommer att förklaras med hjälp av begreppen *kontaktintensitet* (Thomason 2001) inom kontaktlingvistik och *inlärningssvårighet* inom andraspråksfonetik (Flege 1995).

Memet Aktürk-Drake

Universitetslektor i svenska som andraspråk
Institutionen för nordiska språk
Uppsala universitet
memet.akturk.drake@nordiska.uu.se

Referenser

- Flege, J. E. (1995). *Second-language Speech Learning: Theory, Findings, and Problems*. I: Strange, W. (red.), *Speech Perception and Linguistic Experience: Issues in Cross-language Research*. York Press, Timonium, MD, 229–273.
- Maddieson, I. (1984). *Patterns of Sounds*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thomason, S. G. (2001). *Language Contact: An Introduction*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.

Phil Beier
Humboldt Universität zu Berlin
CRC 1412, 416591334

Latinsk påverkan på ett religiöst register? Framväxten av register i Heliga Birgittas uppenbarelser

Under medeltiden utvecklades en rik svensk litteratur, i början baserad på latinska förlagor som vidareutvecklats till flera nya genrer. Ett exempel på en sådan genre är uppenbarelse-litteraturen som representeras av Birgitta Birgersdotter visioner. Uppenbarelser som litterär genre har sitt ursprung i antiken och fram till medeltiden har denna genre också inom den katolska kyrkan vidareutvecklats. Med införandet av kristendomen kom den i samband med den latinskt präglade litteraturen till Sverige.

Birgittas uppenbarelser utgörs av ca 700 visioner som nedtecknades eller dikterades för hennes biktfäder. Tidigt efter hennes död 1373 tillkom den latinska redaktionen, följt av en svensk översättning på 1380-talet samt en redaktion av denna översättning under första hälften av 1400-talet. Tidigare undersökningar av texter från dessa skeden har visat latinsk påverkan (Adams 2016:17, Högman 1951:40–43). I min pågående pilotstudie inom projektet *Register: Language Users' Knowledge of Situational-Functional Variation* undersöker jag framväxten av register i Birgittas uppenbarelser. Med register avses intra-individuell variation påverkad av inom- och utomspråkliga faktorer inom kommunikationssituationen (Biber & Conrad 2019, Neumann 2014). Målet är att visa framväxten av ett potentiellt uppenbarelse-register.

Källor

- Adams, Jonathan. 2016. The Revelations of St Birgitta. A Study and Edition of the Birgittine-norwegian texts, Swedish National archives, E 8902. I: A. C. Gow (eds). *Studies in Medieval and Reformation Traditions vol. 194*. Leiden: Brill.
- Biber, Douglas & Conrad, Susan. 2019. *Register, Genre, and Style*. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press.
- Högman, Bertil. 1951. Heliga Birgittas originaltexter. I: *Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet Serie 1, Svenska skrifter 90*. Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet.
- Neumann, Stella. 2014. *Contrastive Register Variation*. Berlin: De Gruyter Mouton.

TITEL: Hur tyskt var fornsvenska beträffande objektsplacering?

Med tyska mått mätt hade äldre fornsvenska rätt förutsättningar för s.k. *German Scrambling*, GS: OV-ledföljd, fyrkasystem och inget subjektstvång (jfr Haider & Rosengren 1998). Med GS menar jag dels placering av objekt till verb före satsadverbial i satser med två verb (= GS1), dels placering av objekt före subjekt/annat objekt till verbet i satser med två verb (= GS2). Omkring 1350 ökade inflytandet på fornsvenska från medellågtyska (1250-1650), som enligt t.ex. Petrova (2015) hade GS. Mot denna bakgrund ställer jag följande fråga: hur tyskt var fornsvenska beträffande objektsplacering?

Tidigare syntaxhistorisk forskning om fornsvenska har observerat att nominala objekt till verb under vissa omständigheter kunde placeras före satsadverbial i fornsvenska huvudsatser med två verb, att nominala objekt under vissa omständigheter kunde placeras före ett postverbalt, nominalt subjekt i fornsvenska huvudsatser, samt att den inbördes ordningen mellan indirekt och direkt objekt, IO respektive DO, var friare i fornsvenska än i nusvenska. Observationerna innebär b.l.a följande placeringsmöjligheter för nominala objekt, och (b)-alternativen skulle kunna vara exempel på tyskliknande GS i fornsvenska:

I.	a. SA > Objekt	eller	b. Objekt > SA	= GS1?
II.	a. Subjekt > Objekt	eller	b. Objekt > Subjekt	= GS2?
III.	a. IO > DO	eller	b. DO > IO	= GS2?

Emot att fornsvenska hade tyskliknande GS talar emellertid att (b)-alternativen i första hand tycks ha varit möjliga om objekt/DO = pronomen (se t.ex. Jörgensen 1987, Delsing 1999, Falk 1997, 2007). Denna begränsning påminner snarare om *Object Shift* i nutida svenska (jfr Holmberg 1986, 1999, Josefsson 1992, 2003) än om GS i varieteter av tyska (jfr Müller 1999, Petrova 2015). I mitt föredrag diskuterar jag observerade förändringar av placeringsmönster för (b)-alternativen ovan, och jag argumenterar för att svenska hade GS före fornsvensk tid och att GS förändras under fornsvensk tid.

Referenser

- Delsing, Lars-Olof (1999). "Från OV-ordföljd till VO-ordföljd: en språkförändring med förhinder." I: *Arkiv för nordisk filologi*. 1999 (114), p. [151]-232
- Haider, Hubert, och Rosengren, Inger (1998). "Scrambling". I: *Sprache und Pragmatik* 49: 1-104.
- Holmberg, Anders (1986): *Word order and syntactic features in the Scandinavian languages and English*. Avhandling. Stockholm.
- Holmberg, Anders (1999): "Remarks on Holmberg's generalization" I: *Studia Linguistica* 53: 1-39
- Josefsson, Gunlög (1992). "Object Shift and Weak Pronominals in Swedish". I: *Working Papers in Scandinavian Syntax* 49: 59-94, Lund.
- Josefsson, Gunlög (2003). "Four myths about Object Shift in Swedish – and the truth". I: Lars-Olof Delsing, Cecilia Falk, Gunlög Josefsson och Halldór Sigurdsson (red.), *Grammatik i Fokus: Vol II Festschrift för Christer Platzack, November 18, 2003*. Sektionen för nordiska språk, LU: 199-207
- Jörgensen, Nils (1987). *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar*. Uppsala: Svenska fornskriftsällsk.
- Müller, Gereon (1999). "Optimality, markedness, and word order in German". I: *Linguistics* 37-5:777-818
- Petrova, Svetlana (2015). "Free Word Order in Germanic: Insights from object order in Middle Low German". I *Linguistische Berichte* Heft 244: 355-382

Flerspråkigt skrivande i 1600-talets svenska domböcker

I början av 1600-talet sveper en juridisk revolution över Sverige. I riket grundas nya högre rättsinstanser, först Svea hovrätt år 1614, sedan Åbo 1623 och andra därefter, som har som uppgift att granska domarna i de lägre rättsinstanserna (rådstugu-, kämnärs- och häradsrätter). Denna juridiska reform ändrar också rättsprotokollens karaktär i grunden. När dessa tidigare främst tjänat kamerala syften (dokumentering av kronans intäkter i form av sakören) skulle de nu sanningsenligt och i detalj redovisa för rättsskipningens gång. I Sveriges östra riksdal innebär detta ett allt mer komplicerad textuell jämkning mellan rättsalens muntliga folkspråk (finska) och protokollens skriftliga administrativa språk (svenska). Med avstamp i en avgränsad del av det finländska domboksmaterialet från 1600-talet – civilmål som rör jordinnehav och gränstvister – undersöker jag hur geografiska referenser, såsom ängar, skogar, åkrar, svedjeland och gränsmärken, återges i protokollen. Dessa beskrivs nämligen inte sällan i rent finska termer i de i övrigt svenskspråkiga texterna. I analysen av belägg på geografiska referenser diskuterar jag följande teman: de finska geografiska referenternas språkliga utformning och morfosyntaktiska integrering i den svenska ramtexten, referenternas propriella eller appellativa status, samt tänkbara orsaker till eller bakomliggande funktioner hos den flerspråkiga textutformningen. Jag argumenterar för att domprotokollen från Finland ger prov på *flerspråkigt skrivande* i egentlig bemärkelse: en skriftlig praxis där flera språk används inom en text och där en flerspråkig modelläsare också förutsätts. Det finländska materialet kontrasteras härvid mot uppteckningar av geografiska referenser inom finska bosättningar i rikets västra del i motsvarande domprotokoll.

Oliver Blomqvist, Södertörns högskola

Uppkomsten av HA-utelämning i svenska – ett försök till syntaktisk analys

Linnéa Bäckström & Henrik Rosenkvist
inst. för svenska språket, Göteborgs universitet

I svenska kan det temporala hjälpverbet HA (i formerna *ha*, *har* och *hade*) ibland utelämnas.

1. Vi anser att boken (har/hade) blivit för omfattande.
2. Vi anser att boken skulle (ha) blivit för omfattande.

Det finita HA kan utelämnas från underordnade satser med AF-ordföljd (1), medan infinit HA kan utelämnas från alla satstyper, om ett annat hjälpverb skulle ha kommit före ett utsatt HA (2).

HA-utelämning är ett klassiskt grammatiskt problem (Johannisson 1945, Holm 1960, Malmgren 1985, Moberg 1993, Östman 2002), och flera lösningar har föreslagits (Platzack 1983, 1986, 1988, 1989, Julien 2002, Andréasson m.fl. 2004, Larsson 2007, 2009, Sangfelt 2014.). Med stöd i empiri presenterad av Bäckström (2020) kommer vi dock att anta att uppkomsten av HA-utelämning liknar uppkomsten av *auxiliaries* i engelska (Roberts 1993 etc.).

Wessén (1992:244ff) visar att HA under den relevanta perioden utvecklas i två olika riktningar. Det temporala HA verkar försvagas, vilket bland annat visas av att Agneta Horn ofta förväxlar *har* och *hade* i skrift – i tal antar Wessén att båda formerna uttalades /ha'/. Å andra sidan uppstår preteritumformen *hade* (med kort /a/) i nysvensk tid. Äldre preteritumformer som /ha' / och /hae/ ersätts alltså av /hade/ i talet samtidigt som /hade/ i sin tur försvagas till /ha'/. Sedan försvagas /ha' / ytterligare – vilket ger upphov till HA-utelämning, enligt Wessén (1992:244ff).

Ett sätt att tolka variationen är att anta att i övergången mellan FA- och AF-struktur i bisatsen uppstår två varianter av HA. En viktig aspekt är också att temporalt HA är det enda svenska hjälpverb som inte har några andra specifika semantiska särdrag. Vi kommer att anta att det försvagade HA tolkas som ett (optionellt orealiserat) hjälpverb som förbinds direkt i T, medan det uttalade HA förbinds i en position under eventuella satsadverbial (AUX enligt Platzack 2010:145ff). Analysen förklarar bland annat att det inte finns några semantiska eller pragmatiska skillnader mellan bisatser med och utan HA, och vi avser att visa att det också finns andra aspekter av HA-utelämning som faller på plats med denna analys.

En knäck i S-kurvan? Från OV till VO till OV igen: Fornsvensk och medellågtysk språkkontakt i det medeltida Kalmar

Ben De Slagmulder
Ghent University

Under 1300-talet är fornsvenskan på väg att utveckla sig från ett språk med en grundläggande OV-ordföljd till ett strukturellt VO-språk. Delsing (1999: 151) lägger dock märke till att denna språkförändring inte följer det karakteristiska mönstret i form av en S-kurva, i och med att OV-ordföljden tycks återkomma under 1400-talet. I litteraturen tillskrivs återkomsten av OV påverkan från lågtyskan som var hansaförbundets *lingua franca* vid den tiden. Även om lågtyskt inflytande har varit störst inom ordförrådet, finns det mer begränsad forskning som har ägnat sig åt syntaktisk förändring. I denna studie argumenterar jag för att den högre frekvensen av ytliga OV-ordföljder i fornsvenskan i det senmedeltida Kalmar kan förklaras med hjälp av den intensiva kontakten med medellågtyskan i denna period.

När det gäller kontakt mellan lågtyska och svenska har tidigare forskning framför allt ägnat sig åt antingen det klassiska skriftspråket eller texter som utfärdades i Stockholm (jfr. Moberg 1989). Med denna studie vill jag fylla en aktuell forskningslucka genom att analysera hittills ogranskat material, *Kalmar stads tänkebok*. Liksom Stockholm, drev Kalmar intensiv handel med köpmän i Hansan och utvecklade sig därmed till en riktig handelsstad. Valet av *Kalmar stads tänkebok* motiveras vidare av att protokollsföljden ligger närmare talspråket än skriftspråket (jfr. Rambø 2010: 262). Dessutom finns det också lågtyska avsnitt som kan ge upplysningar om potentiell ömsesidig påverkan.

Denna studie bygger vidare på Petzell (2011) som visar att de ytliga OV-strukturerna kan betraktas som mindretalsmönster i äldre fornsvenskan och utnyttjas sedermera som en följd av medellågtyskt inflytande och efter tysk förebild. På grund av distributionen mellan omfattning (VO) och verbfinala bisatser (OV) demonstrerar Petzell en syntaktisk förskjutning från VO till OV i sitt korpus från ca. 1500. Hans hypotes går ut på att om det finns en ökning i frekvensen av ytliga OV-strukturer i fornsvenska bisatser, kan det tillskrivas lågtyskt inflytande. Final placering av det finita verbet var obligatoriskt i lågtyska bisatser, och det är precis denna förändring som förväntas i fornsvenska bisatser som en följd av svensk och lågtysk språkkontakt, vilket inom kontaktlingvistiken kallas för konvergens. Det innebär inte någon strukturell förändring från VO till OV i fornsvenskan, utan en förändring i frekvensen av de ytliga OV-strukturer som står till buds.

På basis av en pilotstudie som involverar två stadsskrivare ur *Kalmar stads tänkebok*, har jag kunnat visa att samma syntaktiska förskjutning redan äger rum från ca. 1400 i det talspråkliga materialet, dock i växlande grad hos de två skrivarna (De Slagmulder 2020). Det i sin tur motiverar en vidare undersökning av språkbruket hos olika skrivare i det senmedeltida Kalmar med det föremålet att beskriva kontaktsituationen på ett adekvat sätt, jämföra den med Petzells resultat från ca. 1500 och anknyta till den generella forskningen om svensk och lågtysk språkkontakt. Det är precis det som är målet med denna studie.

Referenser

- Delsing, Lars-Olof. 1999. Från OV-ordföljd till VO-ordföljd. En språkförändring med förhinder. *Arkiv för nordisk filologi* 114: 151–232.
- De Slagmulder, Ben. 2020. *Thæt skal allom witerlighit wara. Om fornsvensk och medellågtysk språkkontakt och syntaktisk förändring i det medeltida Kalmar*. Opublicerad bacheloruppsats, Gents universitet.
- Moberg, Lena. 1989. *Lågtyskt och svenskt i Stockholms medeltida tänkeböcker: Niederdeutsch und Schwedisch in Stockholms mittelalterlichen Gedenkbüchern*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi, 0065-0897; 58. Uppsala: Gustav Adolfs akademien för svensk folkkultur.
- Petzell, Erik Magnusson. 2011. OV-ordföljd i svenskans historia. *Arkiv för nordisk filologi* 126: 141–191.
- Rambø, Gro-Renée. 2010. *Historiske og sosiale betingelser for språkkontakt mellom nedertysk og skandinavisk i seinmiddelalderen. Et bidrag til historisk språksosiologi*. Oslo: Novus.

Abstrakt till Svenska språkets historia 16, Lund 11–12 november 2021

Föredragshållare: Matilda Edgren, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet

Föredragets titel: I gränslandet mellan grammatik och lexikon. Om uppkomsten av flerordsformord i svenskans historia

Inom traditionell grammatik uttrycks ofta att innehållsord tillhör öppna ordklasser, medan formord tillhör stängda. Varje år tillkommer nya substantiv och verb, men mera sällan får ordklasser som subjunktioner och prepositioner nya medlemmar. Men även formordsbeståndet förändras över tid. Den forskning som finns om ursprunget till dagens formord indikerar att enkla formord ofta härrör från kompositionella flerordsförbindelser. Till exempel har prepositionen *kring* sitt ursprung i den kompositionella ordsträngen *i kring* ('ring') *om*, och (*e*)*mot* från *i mote* 'möte' (Teleman 2008:88–92). Trots vetskapen om att formord ofta stammar från flerordsförbindelser har de flerordsförbindelser som fungerar eller potentiellt fungerar som formord i dag inte ägnats särskilt mycket uppmärksamhet av forskningen (projektet ORDAT (Malmgren 2001) lämnar till exempel uttalat formord bestående av flera ord utanför sin kartläggning av det svenska formordsbeståndets förändring under 1800- och 1900-talet).

I mitt föredrag presenterar jag mitt pågående avhandlingsprojekt där jag studerar en viss typ av förändring i svenskans formordsbestånd: närmare bestämt när och hur kompositionella förbindelser av preposition – substantiv – preposition (PNP) börjar fungera som flerordsformord. Exempel på etablerade flerordsformord av det här slaget i svenskan är *i stället för* och *på grund av*. Svenskans PNP-konstruktioner kan sägas befinna sig någonstans på en skala mellan (mer eller mindre) kompositionella och genomskinliga ordsträngar, som *i närheten av*, och (mer eller mindre) ogenomskinliga flerordsformord, som *i stället för* (vilket till och med kan ses hopskrivet, *iställetför*). Genom att studera hur det förstnämnda utvecklas till det sistnämnda i svenskans historia vill jag bland annat kasta ljus över den inom grammatikforskningen omtvistade frågan om relationen mellan lexikon och grammatik.

Litteratur

- Malmgren, S. 2001: *Faktiskt, förstås* och många andra. Om förändringar i det svenska formords-systemet under 1800- och 1900-talet. Rapport inom ramen för projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000 (ORDAT). Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Teleman, U. 2008: Tidiga nordiska prepositioner. Härkomst och uppkomst. *Arkiv för nordisk filologi* 123: 77–141.

”Kulås i en oja när vi kaminerade och apagerade ljuset” – Om främmande inflytelse i Alejandro Leiva Wengers *Till vår ära*

Luca Gendolavigna

lucagendolavigna@gmail.com – lgendolavigna@unior.it

Det svenska språket har alltid haft ett stort inflytande av utländskt ordförråd (jfr. lågtyska, franska och engelska under de senaste århundradena). I takt med de senaste decenniernas ökade invandring har det på flera håll i Sverige uppstått en mångfald som kännetecknas av mångspråkighet och en givande kulturell och litterär produktion. Efter det att ungdomars språkbruk i svenska förorter började uppmärksammas på 1980-talet (Kotsinas 1988, 1994) etablerade sig en flerspråkig variant som i akademisk miljö kallas ”multietniskt ungdomsspråk” (Fraurud 2003, Bijvoet & Fraurud 2006, 2013), vilket kännetecknas bl.a. av ett frekvent bruk av låneord och kodväxling och en påverkan av den s.k. *ekensnacket* (Kotsinas, 1988).

I modern tid påverkar och förnyar alltså nya språk svenskan. 2005 infördes orden *guss* (tjej) och *keff* (dålig) – från turkiska respektive arabiska – i SAOL:s trettonde upplaga, medan 2014 respektive 2019 kvalificerade Språkrådet ordet *gäri* (tjej) och det turkiska pronomenet *benim* (jag) till nyordslistan, vilket tyder på en pågående språkhistorisk förändring.

Idag har multietniskt ungdomsspråk spridit sig till flera olika medier, särskilt inom musiken och skönlitteraturen (jfr. Helgason & Sköldberg 2016), där ett flertal författare – oftast med utländsk bakgrund – har använt sig av främmande ord. I hans prisade novellsamling *Till vår ära* (2001) blev Alejandro Leiva Wenger pionjär i denna språkliga attityd.

Även om samlingen har fått mycket språklig uppmärksamhet, har den vetenskapliga produktionen om den nästan bara fokuserat på dess ordföljd (Källström 2003, 2005), medan tidigare studier om Leiva Wengers ordförråd (jfr. Gomér 2008, Smalley 2015) har försökt visa på samband och skillnader mellan författarens språk och multietniskt ungdomsspråk. Den här presentationen syftar till att undersöka vilken roll främmande inflytande i Leiva Wengers text spelar i skapandet av det aktuella svenska språket som en plats där lokala och globala samt transnationella språk och koder går inte mot en flerspråkig dimension, utan mot en postmonolingvistisk (Yildiz, 2012).

För att titta närmre på hur språket relaterar till en transnationell dimension har jag valt att göra en undersökning där jag ska kartlägga alla främmande inslag inte bara ur novellerna ”Borta i tankar” och ”Elixir”, utan i hela samlingen. Resultatet presenteras i form av tabell för att identifiera mönster i hur vanligt förekommande särskilda främmande stildrag är i samlingen, från vilket semantiskt fält och med vilken semantisk funktion.

Diskussionen kommer att fokusera på hur låneord eller kodväxling – i synnerhet substantiv, adjektiv, adverb och verb – drar av både den vanliga Stockholmsdialekten och ”nyinkomna” främmande språk för att skapa en ny litterär flerspråkighet (Tidigs, 2019), vilken uppstår som ett tecken på en estetik som i diakroniskt perspektiv – från multietniskt ungdomsspråks utveckling fram till idag – tyder på utvecklingen av en avterritorialiserad, modersmåslös svenska (Yildiz, 2012) som sakta men säkert har börjat erkännas i nyordslistor.

Citerade källor:

Bijvoet, E., Fraurud, K. (2006). Svenska med något utländskt. *Språkvård* 2006/3. 4-10.

Bijvoet, E., Fraurud, K. (2013). Rinkebysvenska och andra konstruktioner. I K. Hyltenstam & I. Lindberg, (red.), *Svenska som andraspråk: i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur. 369-394.

Fraurud, K. (2003). Svenskan i Rinkeby och andra flerspråkiga bostadsområden. *Sprog i Norden*, 2003. 77-92.

Gomér, M. (2008). "shu len, vad händish" - *En analys av multietniskt ungdomsspråk i Alejandro Leiva Wengers novell Borta i tankar*. Göteborgs Universitet. Institutionen för svenska språket.

Helgason, J., Sköldberg, E. (2016). Kodifiering av multietniskt ungdomsspråk. *Nordiske Studier i Leksikografi* 13. 337-347.

Kotsinas, U. B. (1988). *Rinkebysvenskan – En dialekt?* In, Per Linell, Viveka Adelswärd, Torbjörn Nilsson, Per A. Petterson, *Svenskans beskrivning, 16*. Linköping Universitet.

Kotsinas, U. B. (1994). *Ungdomsspråk*. Uppsala: Hallgren och Fallgren.

Källström, R. (2003). Ett språkligt genombrott? *Texten framför allt. Festskrift till Aina Lundqvist på 65-årsdagen den 11 september 2003*. Göteborg: Institutionen för svenska språket. 94–102.

Källström, R. (2005). Litterärt språk på tvärs Lite om språket hos Leiva Wenger och Hassen Khemiri. In B. De Geer & A. Malmbjer (red.), *Språk på tvärs. Rapport från ASLA:s höstsymposium Södertörn, 11–12 november 2004*. (ASLA:s skriftserie 18.) Uppsala: ASLA. 147-158.

Leiva Wenger, A. (2001 [2015]). *Till vår ära*. Modernista.

Smalley, N. (2015). *Contemporary Urban Vernaculars in Rap, Literature and in Translation in Sweden and the UK*. University College London.

Tidigs, J. (2019). Multilingualism and the Work of Readers. Processes of Linguistic Bordering in Three Cases of Contemporary Swedish-Language Literature". H. Grönstrand, M. Huss & R. Kauranen (red.), *The Aesthetics and Politics of Linguistic Borders*. London & New York: Routledge. 225-241.

Yildiz, Y. (2012). *Beyond the Mother Tongue – The Postmonolingual Condition*. Fordham University Press. New York.

Kortfattad biografi:

Luca Gendolavigna är doktorand i nordiska språk och litteraturer vid institutionen för Litterära, språkliga och Jämförande studier vid Neapels universitet "L'Orientale" under professor Maria Cristina Lombardis handledning. Hans forskningsprojekt behandlar postinvandringslitteratur i Sverige, med fokus på hur vissa verk ifrågasätter idén om svenskhet och det svenska språket bortom ett "enspråkigt paradigm". Hans avhandling syftar till att visa hur Sverige som postinvandringsamhälle visar identitetsparadigm i förändring. I år tilldelades Luca ett stipendium från SWEA Internationals för att slutföra sin avhandling. Under vårterminen 2020 var han gästdoktorand vid institutionen för Svenska språket vid Göteborgs universitet under handledning av professor Tommaso M. Milani.

Tänkeböckerna talar

Syntax och subjekt-verbkongruens i tänkeböckernas dialog

Jessica Holmlund

Det finns relativt få studier av autentisk (icke-fiktiv) dialog i äldre svenska, vilket möjligen kan förklaras av den begränsade materialtillgången och det faktum att skrivet tal är just skrift. I det arbete som utgör min masteruppsats beskrivs och jämförs ett antal syntaktiska drag samt subjekt-verbkongruens i *dialog* (återgivet tal) och *relation* (omgivande text). Syftet med studien är att blottlägga en eventuell distinktion mellan dialog och relation, att om möjligt relatera vissa språkdrag till tal- respektive skriftspråk, och att därigenom bidra till diskussionen om huruvida en skriftligt återgiven dialog faktiskt återspeglar talspråket i äldre svenska. Studien avser dels en eventuell synkron variation, dels en eventuell diakron förändring.

För att finna en så autentiskt återgiven dialog som möjligt har jag avstått från fiktionsprosa (vilket dock kan och bör diskuteras) och valt att hämta material ur de så kallade tänkeböckerna. *Arboga stads tänkebok* (ATb) är unik i sitt slag, eftersom den erbjuder en förhållandevis riklig mängd dialog från så tidigt som 1450-tal. Omkring år 1475 upphör dock dialog i form av direkt anföring i ATb, varför jag har valt att använda mig av *Stockholms stads tänkeböcker* (STb) som diakront jämförelsematerial.

Resultat från en pilotstudie visar bl.a. att subjekt-verbkongruensen under 1450-talet är så gott som intakt i dialogen, medan den oftare faller bort i relationen. Från år 1470 och framåt tycks kongruensen hos allt fler verb vackla även i dialogen. Enligt tidigare forskning, bl.a. Platzack 1998, antas subjekt-verbkongruensens bortfall vara startskottet för ett flertal syntaktiska förändringar i svenskan. De syntaktiska drag som behandlas inom ramen för mitt arbete är OV-/VO-ledföljd, kilkonstruktion, af-/fa-ledföljd samt V1-satser. Under föredraget avser jag att redovisa de slutliga resultaten, samt att diskutera vad dessa innebär för en eventuell gränsdragning mellan talspråk och skriftspråk i det svenska språkets historia.

Referenser:

Platzack, Christer, 1988: Den centralskandinaviska bisatsordföljdens framväxt. I: *Studier i svensk språkhistoria*. Pettersson, Gertrud (red.). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 41.) Lund: Lund University Press. S. 241–255.

Hur har passiven förändrats?

Om valet av passivform och framväxten
av passivt supinum i 1800-talets svenska

David Håkansson
Uppsala universitet

I svenskans historia har de passiva konstruktionerna förändrats på några genomgripande plan. För det första har passiva konstruktioner över tid blivit allt vanligare. För det andra har *s*-passiven över tid blivit den dominerande varianten medan perifrastiska passivkonstruktioner minskat. Huvuddragen av dessa förändringar är kända sedan tidigare (Allardt-Ljunggren 1997; Kirri 1975). Däremot är det utifrån tidigare studier inte möjligt att mer detaljerat följa hur förändringarna har ägt rum vilket i förlängningen också bidrar till att de bakomliggande mekanismerna i förändringsprocesserna till stor del är okända.

I mitt föredrag ska jag uppehålla mig vid svenskans passivkonstruktioner med fokus på förändringar under 1800-talet. Jag kommer särskilt att behandla framväxten av passivt supinum i uttryck för perfekt och pluskvamperfekt (se exempel (1)–(2) nedan) och diskutera hur relationen mellan morfologisk och perifrastisk passiv förändras över tid. Jag kommer också att beröra frågan om eventuella samband mellan framväxten av svenskans passiva supinum och andra samtida språkförändringar.

- (1) Dertill svarades: att folkets ära blifvit kränkt och dess välfärd förspilld genom det grufliga mord, som föröfvats på kronprinsen (*Morianen* 1844, s. 501)
- (2) Och dock äro de saliga, som hvila därinne, de som sänkts i vigd jord under psalmljud och böner. (*Gösta Berlings saga* 1891, s. 138)

Materialet för studien består huvudsakligen av skönlitterära texter.

Referenser

- Allardt-Ljunggren, Barbro (1997): Några aspekter av verbgruppen i äldre nysvenska. Helsingfors.
Kirri, Arto (1975): Studier över passivkonstruktioner i nysvenskt skriftspråk. Helsingfors.

Hur skönlitteraturen gjorde svenskan modern

Fiktionsprosa, författare och språkförändring 1830–1930

David Håkansson, Sara Stymne, Johan Svedjedal & Carin Östman
Uppsala universitet

Som en "rikt givande källa till allmänspråklig förnyelse". Så karakteriseras skönlitteraturens roll i den språkliga förändringsprocessen under 1800-talets slut (Engdahl 1962:169). Att skönlitteraturen ansågs vara delaktig i den språkliga förnyelseprocessen runt förra sekelskiftet är känt sedan tidigare, men samtidigt har den spelat en märkligt undanskymd roll i svensk språkhistorieskrivning – även om vissa skönlitterära verk flitigt har utnyttjats för att markera gränser mellan olika språkhistoriska perioder (t.ex. August Strindbergs Röda rummet; jfr Thelander 1988).

I vårt föredrag ska vi presentera ett nystartat projekt som med stöd av Vetenskapsrådet bedrivs som ett samarbete mellan datorlingvistik, litteraturvetenskap och nordiska språk vid Uppsala universitet: *Hur skönlitteraturen gjorde svenskan modern*. Inom projektet sätter vi sökarljuset mot fiktionsprosan i syfte att kunna ge en mer heltäckande bild av modern svensk språk- och kommunikationshistoria. Det övergripande syftet med projektet är att frilägga språkliga mönster i den skönlitterära dialogen och deras betydelse som katalysator i språkförändringsprocesser genom undersökningar av svensk fiktionsprosa. Tidsmässigt knyts projektet till en period av cirka 100 år mellan 1830–1930 då flera betydande förändringar skedde i språk, litteratur och samhälle.

Referenser

- Engdahl, S. (1962). Studier i nusvensk sakprosa: några utvecklingslinjer. Uppsala: Univ.
- Thelander, M. (1988). Nu eller aldrig. Perspektiv på 110 års nusvenska. I: Nysvenska studier 67, s. 5–14.

Stefan Jacobsson
Institutionen för nordiska språk
Uppsala universitet

Tonande dental frikativa i ovansiljanssvenska

För folket i Ovansiljan i Dalarna har (riks)svenska språket, där kallat *svenska*, i århundraden varit skrift- och liturgispråk tillika lingua franca vid handels- och arbetsresor utanför Ovansiljan och i kontakt med överheten, medan det autoktona dalmålet, kallat *dalska*, har varit modersmålet. Till skillnad från dalskan har ovansiljanssvenskan föga uppmärksammats och undersökts, i synnerhet i fråga om fonetiska och fonologiska drag.

Till sådana drag hör förekomsten av tonande dental frikativa. I Älvdalens och Våmhus socknar, som är mitt primära undersökningsområde, uppträder denna frikativa i viss fonetisk kontext allmänt för fornnordiskt in- och utljudande *-ð(-)* och i pronomina och adverb också för uddljudande *p-*, *ð-*. I detta avseende överensstämmer det svenska uttalet i Älvdalen och Våmhus med dalskans uttalsmönster i dessa socknar.

Förekomsten av in- och utljudande *ð* i ovansiljanssvenskan kan relativt oproblematiskt uppfattas som ett fonologiskt interferensfenomen, nämligen genom tillämpningen av en allmän dalsk fonologisk regel på svenskan. Då däremot i uddljud en lexikalt betingad växling mellan *ð-* och *d-* gör sig gällande i både dalskan och svenskan (jfr t.ex. dal. *ðait*, sv. *dit* men dal. och sv. *dal*) blir förklaringen till förekomsten av uddljudande *ð-* i svenskan mer komplicerad. Det skulle i detta fall kunna röra sig om analogi med uttalsmönstret i motsvarande typ av ord i dalskan (direkt lexikal överensstämmelse saknas dock i fall som sv. *ðä* : dal. *eð* 'det'), så vida inte den gamla distinktionen mellan fsv. *ð-* och *d-* (frikativan anses ha försvunnit och ersatts av klusilen i äldre nysvenska; jfr SAOB s.v. *den*, Fridell 2010) har bevarats i en muntligt traderad svenska i Älvdalen och Våmhus till i dag.

Litteratur

Fridell, Staffan 2010. Den fonematiska statusen hos [ð] i fornsvenskan. I: Studier i svenska språkets historia 10.

Språkhistoria – hur och för vem? Red. E. Magnusson & L. Rogström. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 36.)

Levander, Lars 1928. Dalmålet. Beskrivning och historia. 2. Uppsala.

Singgä, sangg/singgdä/singgädä, sunggä/singgä/singgt, sunggän/singgdar: Blandade paradigm hos gamla starka verb i gutamålet

Caspar Jordan

Institutionen för lingvistik och filologi, Uppsala universitet

1800-talets gutamål visar prov på en ovanlig typ av språklig variation: tidigare starka verb har ofta en eller två svaga preteritumformer belagda vid sidan av den starka formen. Så får till exempel verbet *frause* 'frysa' omväxlande heta *fraus*, *fraustä* och *frausädä* i preteritum. Att denna variation beskrivs i ordböckerna (Gustavson et al. 1918-1945, Klintberg & Gustavson 1972) är inte förvånande, de ska trots allt täcka in hela dialektområdet. Men variationen finns även hos individer, åtminstone hos Jakob "Fäi-Jakå" Karlsson från Lau socken. I sina brev på mål blandar han till exempel friskt *singgädä*, *singgdä* och *sangg* som preteritumformer till *singgä* 'sjunga', även om det vanligaste är att han undviker de starka formerna helt och bara använder första och andra konjugationens svaga former parallellt. Bland participen finner vi samma variation mellan stark (*en*-ändelse och stamväxling) och svag (*t*-ändelse och presensstam) morfologi, till exempel: *jälptar* och *hulpän*, *biddar* och *bidän*, *frusän* och blandformen *frausän* (med presensstam men starkt suffix). Slutligen växlar även supinumformerna på liknande sätt: *jälpä*, *jälpt* och *hulpä*.

En stor mängd verb har här fått potentiellt "lättare"¹ former bildade, men istället för att överge de "svårare" formerna har man behållit dem och dessutom ofta skapat flera olika "lättare" former som används parallellt, i till synes fri variation. Vi kan alltså inte tala om ekonomiska drivkrafter, inte heller om utjämning inom paradigm eller regelbundna ljudförändringar.

Kontaktspråk finns det gott om: Gotland har haft kontinuerlig tät kontakt med tyskar, danskar och svenskar, troligtvis också med balter, östersjöfinnar och kanske slaver genom stora delar av den senaste 1000-årsperioden. Men inget av kontaktspråken kan ha varit direkt förebild för det gutniska verbsystemet, de germanska språken har vanligtvis en förhållandevis fast lexikalisk uppdelning mellan starka och svaga verb och utanför de germanska språken existerar inte uppdelningen i starka och svaga verb.

Min hypotes är att drivkraften bakom det här ovanliga systemet var (och är?) att särskilja sig från närbesläktade kontaktspråk som hotade att tränga undan gutamålet. I föredraget kommer jag att presentera gutamålets blandade paradigm från ett språkhistoriskt perspektiv och redogöra för evidensen för att det inte handlar om instabiliteten hos en döende varietet utan istället om en strategi tillämpad av talare som ser sitt språk hotat av dominanta närbesläktade varieteter.

Källförteckning

- Gustavson, Herbert, Carl Säve, och Per-Arvid Säve. *Gotländsk ordbok: på grundval av C. och P.A. Säves samlingar*. Skrifter / utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A, Folkmål, 99-0353353-5 ; 2. Uppsala: Landsmålsarkivet, 1918-1945.
- Klintberg, Mathias, och Herbert Gustavson. *Ordbok över laumålet på Gotland*. Uppsala: Lundequistska bokh., 1972.

1 Huruvida former bildade med suffix faktiskt är lättare att komma ihåg än sådana bildade med avljud är omdebatterat. I det här fallet är det mindre viktigt, eftersom systemet som helhet knappast blivit lättare genom de parallella formerna.

Magnus Källström:

Talade och skrev Ulv i Borresta rundanska?

Är det överhuvudtaget möjligt att spåra främmande inflytande i de svenska runinskrifterna från vikingatiden? Visserligen finns här vissa uppenbara lånord (Ahlsson 1992) och ett fåtal främmande personnamn (Peterson 2007), men det är i stort sett allt.

Samtidigt var vikingatiden resandets tid – oavsett om det handlade om plundringståg eller handelsföretag – och de som kom tillbaka måste ha påverkats av andra språk. Ett klassiskt problem inom runologin är hur diftongerna representeras på de uppländska runstenarna. På de tidigaste stenarna från 1000-talets början tecknas förväntade diftonger monografiskt (**stin** *stæin*, **tuþr** *dauðr*), vilket borde tyda på att dessa blivit monoftongerade till /e:/ resp. /ø:/, men bara några årtionden senare är de digrafiska skrivningarna som **stain** och **tauþr** i majoritet, vilket visar att diftongerna måste ha funnits i det talade språket. En standardförklaring (Wessén 1968 s. 32) är att enkelskrivningarna endast beror på ett ortografiskt mönster hämtat söderifrån där monoftongeringen redan var genomförd. Ett annat förslag är att de speglar ett faktiskt uttal hos dem som varit söderut och tillägnat sig ett nytt språkbruk som de sedan har tagit tillbaka till hembygden.

Att säga något säkert om dessa förhållanden är givetvis mycket svårt, men genom att studera en van resenär och tillika runristare, nämligen Ulv i Borresta, går det kanske att komma vidare. Vi vet att Ulv under årtiondena runt tusenårsskiftet besökte England tre gånger och att han fick del av de s.k. danagälderna under tre olika härförare. Två av dessa var helt säkert danska och Ulvs färd till England måste ha gått över Danmark. Den långa vistelsen i denna miljö bör ha smittat av sig på hans språkbruk, vilket också kan ha lämnat spår på de runstenar som han har huggit. Det svåra är dock att avgöra vad som är spår av ett främmande språkbruk och vad som bara beror på den teckenfattiga runortografin.

Referenser

- Ahlsson, Lars-Erik, 1992: Lånord i svenska runinskrifter, i *Blandade runstudier* 1. Uppsala. (Runrön 6.). S. 5–11.
- Peterson, Lena, 2007: *Nordiskt runnamnslexikon*. 5., rev. utg. Uppsala.
- Wessén, Elias, 1968: *Svensk språkhistoria*. 1. Ljudlära och ordböjningslära. 8. uppl. Stockholm.

Hans Landqvist och Lena Rogström
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet

En genre under utveckling. Clas Bjerkanders entomologiska rön i Kungliga Vetenskaps Akademiens Handlingar 1775–1795

Gunnarsson (2011:8) beskriver 1700-talets vetenskapliga texter på följande sätt: ”Careful and detailed observation was a common ideal, but as far as textual form was concerned, wide variation was permitted”. Projektet *Från Rön till Vetenskap* studerar det vetenskapliga skrivandet i *Kungliga Vetenskapsakademiens Handlingar* (KVAH). Handlingarna spelade en stor roll i 1700-talets naturvetenskapliga diskurs (Gunnarsson 1987). Trots detta, och trots Fries (1996) uppmaning till studier av KVAH, har handlingarna aldrig undergått någon genomgripande kartläggning ur ett språkligt perspektiv.

I föreliggande undersökning studerar vi en enskild författares bidrag till genreutvecklingen inom området entomologi, ett för 1700-talet nytt vetenskapligt fält, initierat av Linné (Fries 1996; Rogström 2020). Författaren i fokus är Clas Bjerkander, som starkt bidragit till utvecklingen av praktisk entomologi (Forshage 2016). Han publicerade 49 rön i KVAH, varav 26 entomologiska (Landqvist et al. 2020). Bjerkander invaldes i Kungl. Vetenskapsakademien (KVA) 1778 men deltog aldrig i KVA:s sammankomster utan kommunicerade sina studier enbart i skrift. Hans rön över tid avspeglar såväl en utveckling mot den nya genren (natur)vetenskaplig artikel som en utveckling av hans kompetens som forskare (jfr Landqvist et al. 2020; Rogström 2020). Vår studie utgår från två forskningsfrågor:

- (1) Vilka genretypiska drag för den (natur)vetenskapliga artikelns struktur uppträder i Clas Bjerkanders entomologiska rön i KVAH 1775–1795?
- (2) I vad mån överensstämmer dessa genretypiska drag med den utveckling som har beskrivits för brittiska *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, som är en av tidens mest inflytelserika vetenskapliga tidskrifter (jfr Swales 1990)?

Materialet för studien utgörs av Bjerkanders 26 entomologiska rön i KVAH. Vi identifierar tre potentiella subgenrer: *artbeskrivningar*, *förteckningar* och *observationer*. Preliminära iakttagelser visar att utvecklingen av Bjerkanders artbeskrivningar i stora stycken följer utvecklingen i *Philosophical Transactions* (Atkinson 1998, Swales 1990) och att resultaten ger incitament till fördjupade studier av genreutveckling och vetenskaplig diskurs under nysvensk tid.

Referenser

Atkinson, Dwight 1998. *Scientific Discourse in Sociohistorical Context. The Philosophical Transactions of the Royal Society of London, 1675-1975*. New York: Taylor & Francis.

Forshage, Mattias 2016. Bjerkander, en västgötaentomolog. *Entomologisk tidskrift* 137. Uppsala. 59–60

Fries, Sigurd 1996. *Lärdomsspråket under frihetstiden*. I: Moberg, Lena & Margareta Westman (red.), *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Stockholm: Norstedts, 88–103.

Gunnarsson, Britt-Louise 1987. Textmönster i vår äldsta vetenskapliga tidskriftsprosa. En analys av medicinska rön i Vetenskapsakademiens Handlingar 1750–1769. Nysvenska studier 67, 155–180.

Gunnarsson, Britt-Louise 2011. Introduction: Languages of science in the eighteenth century. I: Gunnarsson, Britt-Louise (ed), Languages of Science in the Eighteenth Century. Berlin & Boston: De Gruyter Mouton, 3–21.

KVAH u.å. = Sök i Kungliga Vetenskaps Academiens Handlingar.

<https://hosting.devo.se/kvah/search.html;jsessionid=2C272685EFBEC6CAD2FA62350326104D.node0>

Landqvist, Hans, Lena Rogström & Greta Horn 2020. ”Dock medgifver jag, at af et års Rön ej kan göras någon allmän slutsats” Clas Bjerkander konstruerar och positionerar sig som vetenskaplig skribent. I: Sävborg, Daniel Eva Liina Asu & Anu Laanemets (red.), Språkmöte och språkhistoria. Studier i svensk språkhistoria 15. Nordistica Tartuensia 21. Tartu: University of Tartu Press, 148–160.

Rogström, Lena 2020. Ett fält för de nyfikna. Textens betydelse för den tidiga entomologin i Sverige – Linné, De Geer och Bjerkander. I: Svenska Linnésällskapetets Årsskrift. Uppsala: Svenska Linnésällskapet, 23–56.

Swales, John M. 1990. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge: Cambridge University Press.

Pronomenskiftet – variation då och nu

Ida Larsson (Høgskolan i Østfold) & Björn Lundquist (UiT – Norges arktiske universitet)

I svenskan placeras lätta pronomen normalt före negation; detta gäller både subjektspronomen och objektspronomen. Korpusstudier visar emellertid att viss variation förekommer (se t.ex. Andréasson 2013, Bentzen 2014) – varken subjektsskifte eller objektsskifte är helt obligatoriskt. Vi har undersökt subjektsplicering och objektsplacering i korpusen Svensk dramadialog (Melander Marttala & Strömquist 2001) och kan notera samma typ av variation under nysvensk tid. Pronomen föregår typiskt negation som i (1), men oskiftade pronomen förekommer också, som i (2).

- (1) a. *Herr Baron, känner **I** intet Lars Lustig?* (Gyllenberg *1679)
b. *Ammiral, Jag kände **Er** intet.* (Gyllenberg *1679)
- (2) a. *Frökne-namnet låta så flatt så flatt, at I gifwa Er ingen ro, fär än I fått byta bårt det samma, är **icke det** så min Fiken?* (Gyllenberg *1679)
b. *jo, ja vill si dä där regne som **inte man** blir våt åf.* (Ristell *1750)

Den historiska studien visar alltså att variationen i pronomenplacering är stabil. Den ska därför knappast förstås i termer av en växling mellan olika konkurrerande grammatiska system utan är snarare en konsekvens av en delvis underspecificerad syntax i kombination med prosodiska och informationsstrukturella principer (jfr Erteschick-Shir et al. 2017). Korpusstudier ger oss emellertid inga möjligheter att i detalj undersöka de bakomliggande faktorerna i individuella grammatiska system. Kontexterna för objektsskifte är ovanliga i korpusar, och det normala är som framgått alltid att pronomen skiftar. För att bättre förstå variationen har vi därför samlat in systematiskt eliciterade experimentella data, vilka nu finns tillgängliga i den nordiska ordföljdsdatabasen (Lundquist et al. 2019). I föredraget presenterar vi databasen och några huvudresultat. Vi kan bekräfta att det rör sig om inomindividuell optionalitet som inte helt kan hänföras till en växling mellan dialekter eller register. Prosodiska och informationsstrukturella faktorer styr snarare probabilistiskt än kategoriskt.

Referenser

- Andréasson, Maia. 2013. Object shift in Scandinavian languages: The impact of contrasted elements. *Nordic Journal of Linguistics* 36(2). 187–217.
- Bentzen, Kristine, 2014. Object Shift. *Nordic Atlas of Language Structures (NALS) Journal* 1, 332–343. <https://dx.doi.org/10.5617/nals.5402>
- Erteschick-Shir, Nomi, Gunnlög Josefsson & Björn Köhnlein, 2017. Variation in Mainland Scandinavian Object Shift and Prosodic Repair. <http://ling.auf.net/lingbuzz/003688>
- Lundquist, Björn, Ida Larsson, Maud Westendorp, Eirik Tengesdal & Anders Nøklestad, 2019. Nordic Word Order Database: motivations, methods, material and infrastructure. *Nordic Atlas of Language Structure Online*.
- Melander Marttala, Ulla & Siv Strömquist. 2001. *Korpusen svensk dramadialog*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Abstrakt för
Svenska språkets historia 16
14-15 maj 2020, Lund

En visa som många andra: *skogen* som subjekt i poesi och sång

I skandinaviskt medvetande har naturen länge varit högst närvarande inte bara som praktisk resurs och nödvändig partner för överlevnad, utan också som poetiskt kapital, berättare av nedärvda historier och mellanhand för gudomlig närvaro. Detta tar sig delvis uttryck i det rika uppflödet av svensk naturlyrik och bidrar till dess skaparkraft och väl utvecklade nyanseringsförmåga, särskilt mot slutet av 1800-talet under senromantiken. Denna dikting ligger i sin tur delvis som en viktig grund till en av den svenska musikhistoriens mest välutvecklade uttryck, den svenska *romansen*. Den "guldålder" av svensk sång runt 1880-1890 som ibland refereras till är nära sammanknuten till den inhemska poesi som då fanns att tillgå, med resultatet att mycket av poesin fick ett vidare liv i 'sammansatta musikaliska dikttolkningar'. 'Redan [under sent 1700-tal] domineras sångtexterna av ämnen som naturen och kärleken, vilket skulle karaktärisera genren närmare ett par hundra år framöver', som STM-SJM 2019 skriver i sin recension av Lennart Hedwalls nyutkomna och omfattande historia över den svenska romansen.

Det är just detta fokus på naturen som detta paper intresserar sig för, för hur samverkande poetiska och musikaliska yttringar relaterar och förhåller sig till landskapet, och för vilka relationer till naturen som speglas och skapas i dem. J.A. Jospheons "En visa som många andra" (1844), Alfvens sättning av Ernst Thiels "Skogen sover" (1908), och Karkoffs sättning av Södergrans "Vid skogssjön" (1951) förhåller sig alla till till skogen på olika sätt. Skogen förekommer ofta som ett specifikt *locus* för stämningar, känslouttryck och upplevelser, oftare än andra typer av landskap, och är därför speciellt intressant att studera för interaktioner mellan plats och konstnärligt yttrande. I relationerna till just skogen ryms även nedärvda traditioner och berättelser, och språket som används i nya möten med detta landskap kan på samma gång ses som både bärare och förnyare av dessa traditioner. I denna skärningspunkt mellan konstnärligt berättande och konkret landskap uppstår därför en utväxling mellan ideer om och förhållingssätt till naturen med vidare relevans än det rent konstestetiska. Det är dessa kopplingar mellan språk, musik och landskap som kultur- och samhällsbärande agenter detta fokus hoppas belysa och utveckla.

Annika Lindskog // Department of Scandinavian Studies, UCL (London)

Abstract

Maria Cristina Lombardi

Università di Napoli L'Orientale

The language of metaphors in Tomas Tranströmer's poetry: how the Swedish language crosses national borders and becomes universal.

Tomas Tranströmer's metaphors are famous all over the world and have influenced international poetry leaving their mark on the imagery of well-known authors' texts. His method of building surprising language combinations suggesting objects and concepts beyond reality might appear as an obstacle to their understanding, especially if translated into other languages. On the contrary, translating his metaphors makes the Swedish language get an unsuspected power to start interesting creative processes in other languages. This paper will point out how translating Tranströmer's metaphors, spread in his collections *17 dikter* and *Det vilda torget*, have produced new images and implications which, although not existing before in the target text, had their roots in Tranströmer's original.

Svenska språkets historia 16, Lund

Harry Lönnroth & Theresia Pettersson

I språkets och kronans tjänst – skrivare i tidigmoderna Sverige i ett literacyperspektiv

Den tidigmoderna tiden utgör en dynamisk period i den svenska (språk)historien både språkligt och kulturellt. Gustav Vasas och Vasasönernas regeringstid och den strukturella uppbyggnaden av det svenska riket spelar en viktig roll också för utvecklingen av språket, inte minst när det gäller bruket av skrift i olika administrativa kontexter i olika delar av riket. De aktörer och den yrkeskår som intar en nyckelposition i denna skriftproduktion är skrivarna från stad och land, t.ex. stadsskrivarna på båda sidorna om Bottniska viken. Skrivarna låg bakom många centrala dokument (t.ex. underrätternas protokoll) som vår kännedom om historien i dag baserar sig på. Vår kunskap om denna yrkeskår, om deras språkliga bakgrund, formella utbildning och arbetssätt, är dock mycket begränsad. I vårt föredrag kommer vi att anlägga ett literacyperspektiv på skrivarna. Vilka teoretiska och metodiska utgångspunkter och/eller begrepp är speciellt relevanta och givande? Hur har man forskat i skrivare hittills inom olika områden? Hur kan vi som språkforskare bidra till forskningen?

Föredraget anknyter till projektet *City scribes in the kingdom of Sweden in the early modern period (1614–1714): Their profession, agency and use of language* som finansieras av Konestiftelsen 2020–2023.

Litteratur

Thylin-Klaus, Jennica (2019), *Stadsskrivare på 1600-talet. I: Tandefelt, Marika (red.), Finländsk svenska från medeltid till 1860*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 127–145.

Svenska språkets historia 16

Namn: Rickard Melkersson

Lärosäte: Högskolan i Halmstad

Föredragets titel: "Beau Masque je vous connois, Ni talar som ett fä". Om Bellman och niandet.

Abstrakt

Att pronomenet *ni* i andra person plural under 1700-talet vinner mark på bekostnad av det äldre *I* är välkänt, liksom att det samtidigt under vad som verkar vara franskt inflytande går en problematisk framtid som respektform i singular till mötes (jfr t.ex. Ahlgren 1979, Widmark 2003 och Thelander 2014). Just den senare användningen har kanske också varit det som mest intresserat forskningen.

Detta föredrag avser att komplettera bilden med en korpusbaserad beskrivning av förhållandena i Bellmans samlade verk, och framförallt genom att ur ett systemperspektiv diskutera relationen mellan *I* och *ni* som respektformer i singular och som normalformer i plural. I Bellmans samlade verk som helhet har valet mellan *I* och *ni* en tydlig koppling till de tilltalades numerus: i plural används oftast *I*, i singular nästan uteslutande *ni*. Beaktar man olika delar av korpusen för sig anar man visserligen att sådant som stilläge och genre också har en inverkan på distributionen. Materialet kan ju inte heller ses som ett uttryck för autentiskt tilltal utan endast för författarens stilistiska föreställningar och – högst varierande – intentioner.

Distributionen mellan *I* och *ni* i förhållande till numerus uppvisar dock en så pass markant systematik att man kan fråga sig i vilken grad den med tiden så problematiska singulara användningen varit avgörande för det nya pronomenets väg in i standardspråket.

I relation till den tidigare forskningen diskuteras en adekvat lingvistisk beskrivning av förhållandet mellan *I* och *ni* under perioden och på vilket sätt 1700-talets tilltalsskick kan kasta ljus över den långa övergången från *I* till *ni* som normalpronomen i andra person plural.

Referenser:

- Ahlgren, Perry 1978. *Tilltalsordet ni. Dess semantik och användning i historiskt perspektiv*. Uppsala, Almqvist & Wiksell.
- Thelander, Kerstin 2014. "Aspekter på tilltalsordet *ni* i tre seklers dramadialog – makt, distans och affekt." I: Bylin, Maria, Cecilia Falk & Tomas Riad (red.), *Studier i svensk språkhistoria 12. Variation och förändring*. Stockholm. S. 240–251.
- Widmark, Gun 2003. "Swänska sprätthöken som samtidsdrama". I: Strömquist, Siv (red.), *Svenska på scen. Språk och språkanvändning i svensk dramatext från tre sekler*" Uppsala, Hallgren & Fallgren. S. 37–58

Från nådigt påbud till samhällsinformation

En jämförelse av statlig information om indragna mynt och sedlar under 1710-talet och 2010-talet

Andreas Nord

I föredraget görs en jämförelse mellan två informationsinsatser med likartade syften från 1710-talet och 2010-talet, nämligen att informera om att betalmedel kommer att bli ogiltiga, beskriva hur dessa kan växlas in och redogöra för vad som händer om innehavaren av betalmedlet inte växlar in det i tid.

Från 1710-talet analyseras de kungliga skrivelser som utfärdades när olika versioner av s.k. mynttecken (nödmynt) skulle ersättas av nya versioner, och som spreds genom att sändas ut till kyrkorna och läsas upp från predikstolarna. Från 2010-talet analyseras de broschyrer som ingick i en kampanj genomförd av Riksbanken 2015 och 2016 när en äldre serie mynt och sedlar skulle ersättas av en nyare.

De innehållsliga likheterna gör de båda materialen tacksamma för en jämförelse, och syftet med undersökningen är att belysa och diskutera hur jämförbara typer av massinformation paketeras i två mycket olikartade samhällen. Fokus ligger på två områden:

- dels – mycket konkret – på hur skilda tiders kommunikationsteknologier och socioekonomiska förhållanden kan förklara de retoriska val som har gjorts i fråga om medium och paketering
- dels på hur skillnader och likheter kan relateras till ideologi och samhällsliga maktförhållanden, särskilt genom den bild av avsändaren (regenten respektive myndigheten Riksbanken) och mottagaren (undersåten/medborgaren) som legitimeras och naturaliseras i och genom texterna.

Ansatsen hör hemma inom kritisk diskursanalys och kombinerar analys av visuell och materiell form med analys av språkliga och textuella val (representation av deltagare och legitimeringar).

Blomsterregn, öppna hån och löjeväckande söderhavskungar

Legitimeringar och delegitimeringar av kungamakten i det svenska 1800-talets press

Andreas Nord & Fabian Persson

Den svenska kungamakten förändras i grunden från 1840-talet till 1900-talets början. På ytan är det mesta sig likt, men kungamakten töms på reellt innehåll och kungen går från monark till galjonsfigur. Trots detta är kungamakten fortsatt en politiskt brännbar fråga, med starka anhängare och motståndare. Den förändrade rollen kräver dock förändringar i hur den ges legitimitet. Den framväxande pressen har en viktig roll för både stödet och motståndet, och ger röst åt ansatser att såväl legitimera som delegitimera kungamakten och de institutioner som förknippas med den, exempelvis ordensväsen och adel.

Föredraget redovisar en pilotstudie inom ett projekt som syftar till att utforska hur detta (de)legitimeringsarbete i svensk press från 1840-tal till tidigt 1900-tal ser ut. Detta undersöks genom en kartläggning av rapportering och röster i pressen under perioden, både i öppen debatt och i annan rapportering, där underliggande tendenser och mer indirekta försök till opinionsbildande framträder. Tydligt (de)legitimerande är exempelvis skildringar av hur kungligheter tas emot av blomsterregn, anekdoter om gummor som blir hjälpta av kungliga personer i förklädnad och berättelser om söderhavskungar vars löjeväckande hovritualer framställs som en skrattspegel.

Studien förenar perspektiv från historievetenskap och språkvetenskap och har inspirerats av den *diskurshistoriska* ansats ("discourse-historical approach") som utvecklats för att utforska historiska förändringar genom analys av textmaterial (t.ex. Westberg, 2016; Wodak, 2001). Inom denna ansats förenas en historievetenskaplig analys på makronivå med språkvetenskapliga mikrostudier. I projektet utforskas särskilt vilka strategier för att legitimera och delegitimera som kommer till användning utifrån van Leeuwen (2007), i både skrift och bild.

Språkhistoria i skolans svenskämne

Fredrik Olsson

Institutionen för kultur och samhälle, Linköpings universitet

Språkhistoria som kunskapsområde är en del av svenskämnet i både grundskolan och gymnasieskolan. Ämnesdidaktisk diskussion och forskning om språkhistoria förefaller dock mycket sällsynt (Holmberg 2018; Pettersson 2014). I en diskussion om vad som motiverar språkhistoriska kunskapers plats i svenskundervisningen menar Pettersson (2014) att de kan bidra till en språklig medvetenhet där dåtidstolkning, samtidsförståelse och framtidsförväntan i samspel utvecklar elevens förmåga att förhålla sig till språket som system och språkriktighet, språkbruk och språklig variation samt språkets politiska dimension. Vad språkhistorieundervisning i skolans svenskämne faktiskt innehåller, och hur innehållet legitimeras, är dock frågor som i mycket begränsad omfattning behandlats i forskning på området.

Inom ramen för mitt avhandlingsprojekt behandlar jag ämnesområdets *vad-* och *varför-*frågor, det vill säga *vad* som ska tas upp i undervisningen och *varför* det ska tas upp, utifrån analyser av styrdokument, läromedel, artiklar i Svenskläraryrkeförbundet tidskrift *Svenskläraren* (tidigare *Vårt modersmål*) och enskilda lärares undervisningspraktik. I det större projektet behandlas fler delar av de kunskaper om språk (förutom språkhistoria exempelvis grammatik och språksociologi) som ingår i skolans svenskämne med ett diakront perspektiv i syfte att genom en belysning av ämnets genealogi bidra med kunskap om och förståelse för hur olika aktörers svar på dessa ämnesområdets *vad-* och *varför-*frågor utvecklats över tid.

I min presentation redovisar jag preliminära resultat från en i huvudsak synkron del av undersökningen av ovan nämnda materialtyper. Det som fokuseras är stoffurval i och legitimering av språkhistorieundervisning. Vidare behandlas bland annat frågor om förhållandet mellan ämnesområden som grammatik, språksociologi och språkhistoria i gymnasieskolans svenskundervisning samt hur språkliga förändringar förklaras i läromedel.

Referenser

- Holmberg, Per (2018). Språkvetenskap och utbildningsvetenskap. I: David Håkansson och Anna-Malin Karlsson (red.). *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur, 171-186.
- Petterson, Jonatan (2014). Den språkhistoriska kunskapens värden: Språkhistoria i ett historiedidaktiskt perspektiv. I: Maria Bylin, Cecilia Falk och Tomas Riad (red.). *Studier i svensk språkhistoria 12. Variation och förändring*. Stockholm: Stockholms universitet, 153-165.

Alessandro Palumbo
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
alessandro.palumbo@iln.uio.no

Flerspråkiga och flerskriftliga landskap i det medeltida Sverige

När latinet och det latinska alfabetet introducerades i Sverige mötte de en 800 år gammal skrifttradition som dominerades av runskriften och det lokala folkspråket. Detta möte ledde till flera sekler av samexistens mellan de två språken och alfabeterna samt till inbördes påverkan dem emellan, vilket visas tydligt i de medeltida epigrafiska källorna. Delar av det svenska samhället blev alltså flerspråkiga och flerskriftliga (Knirk 1998; Spurkland 2004; Källström 2018). I de mest slående exemplen används båda språken och skriftsystemen i en och samma inskrift, men de två skrifttraditionernas ömsesidiga påverkan kan beläggas på flera nivåer, bland annat den paleografiska, den ortografiska och den textuella. Blandningen av språk och skriftsystem skedde dock inte slumpmässigt, utan den är ofta belagd i väl planerade, officiella och offentliga inskrifter. I mitt föredrag kommer jag att presentera ett nyligen startat projekt som syftar till att besvara frågan om hur och varför latin och fornsvenska samt latinska bokstäver och runor blandades i svenska medeltida inskrifter. Projektet förenar traditionella epigrafiska och grafematiska metoder med ett sociolingvistiskt perspektiv från så kallade *linguistic landscape studies* (Gorter 2006; Sebba 2012), i syfte att utreda ristarnas och läsarnas flerspråkiga och flerskriftliga kompetens samt den latinska och den runska skrifttraditionens inbördes status.

Litteratur

- Gorter, D. (2006). Introduction: The Study of the Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. *International Journal of Multilingualism*, 3(1), 1-6.
- Knirk, J. E. (1998). Runic Inscriptions Containing Latin in Norway. In K. Düwel (ed.), *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung* (pp. 476–507). Berlin.
- Källström, M. (2018). Haraldær stenhæstar – Haraldus magister: a case study on the interaction between runes and Roman script. In A. Bauer, E. Kleivane & T. Spurkland (eds.), *Epigraphy in an intermedial context*. Dublin.
- Sebba, M. (2012). Multilingualism in written discourse: An approach to the analysis of multilingual texts. *International Journal of Bilingualism*, 17(1), 97–118.
- Spurkland, T. (2004). Literacy and 'Runacy' in Medieval Scandinavia. In J. Adams & K. Holman (eds.), *Scandinavia and Europe 800-1350: Contact, Conflict, and Coexistence* (pp. 333-344). Turnhout.

Utländska ortnamn i östnordiska texter: en korpusdriven studie av namnvariation i resursen Norse World

Alexandra Petrulevich

Institutionen för nordiska spark, Uppsala universitet

Norse World är en interaktiv spatial resurs framtagen för att främja tvärvetenskaplig humanistisk forskning om medeltida omvärldsuppfattningar och spatialitet i medeltida östnordisk litteratur (Norse World). Resursens huvudkomponent utgörs av en korpus över så kallade utländska spatiala referenser, dvs. ortnamn, folkslagsbeteckningar, språkbeteckningar och andra uppgifter som kan knytas till bestämda geografiska lokalteter utanför de moderna gränserna för Sverige och Danmark. Belägg på spatiala referenser, dvs. förekomsterna av ortnamn och andra lägesbundna data i deras omedelbara textuella kontext, exciperas ur ett urval av icke-bibliska texter, t.ex. riddarromaner, reseskildringar, bönböcker osv., som föreligger i utgåva, handskrift eller tidigt tryck (för detaljer och vidare diskussion se Petrulevich, Backman & Adams 2019 och Norse World). Det råa materialet normaliseras i två steg där det första tar fasta på ortografisk variation (variantformer), medan det andra utgår från namnbildning alternativt uppslagsformer i normgivande ordböcker (lemmaformer). Korpusen omfattar för närvarande 4338 belägg.

Jag ställer tre huvudsakliga frågor till namnmaterialet i korpusen. Vilken fördelning uppvisar Norse World-data och vilka konsekvenser medför den för de analysverktyg man kan använda på materialet? Vilka lemma- och variantformer dominerar i ett visst språk, genre, handskrift eller text? Är dominansen orubbad under hela medeltiden? Ortnamnsvariationen i Norse World analyseras med hjälp av korpusdrivna metoder, framför allt Python-understödda beräkningar av ortnamnsformer i hela korpusen och i dess olika delar. De preliminära resultaten visar att ortnamnsdata i korpusen uppvisar icke-linjär fördelning och lämpar sig därför mycket dåligt för flera kvantitativa metoder (multipel linjär regression o. dy.) som förutsätter normalfördelning. Däremot stämmer resultaten överens med de antaganden om språk och språkförändring som görs inom ramen för teorin om språk som komplexa system (t.ex. Kretschmar 2009). Vidare visar resultaten t.ex. att variationen på lemmanivå nästan är obefintlig. Däremot finns det en markant skillnad gällande antalet variantformer i fornsvenskan och forndanskan där forndanskan uppvisar en mycket större ortografisk variation.

Referenser

Kretschmar, Jr., William A. (2009). *The Linguistics of Speech*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://libris.kb.se/bib/12013196>

Norse World, an interactive spatial-temporal resource for research on spatiality and worldviews in medieval literature from Sweden and Denmark.

<https://norseworld.nordiska.uu.se/> and

<https://www.uu.se/en/research/infrastructure/norseworld/> (2019-12-13)

Petrulevich, Alexandra, Agnieszka Backman & Jonathan Adams (2019) Medieval Macrospace Through GIS: The Norse World Project Approach, *The Cartographic Journal*, DOI: 10.1080/00087041.2019.1596341

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00087041.2019.1596341>

Jonatan Pettersson
Forskare och lektor
Institutionen för svenska och flerspråkighet
Stockholms universitet

jonatan.pettersson@su.se

Titel: Den fornsvenska översättningen av Apostlagärningarna i A 110

Den fornsvenska översättningen av Apostlagärningarna finns i sin helhet endast i handskrift Kungliga biblioteket, A 110. Den börjar på blad 122v, direkt efter en datering av handskriften till 1385, som alltså torde ha gällt den första delen av handskriften. Apostlagärningarna har dock ansetts vara skrivna i nära sammanhang med dateringen (Klemming 1877:436–437). Kapitel IX:2–30 som återger Paulus omvändelse finns därutöver i två andra handskrifter från mitten av 1400-talet (Ståhle 1940:19–26). Texten är ringa beforskad, och Klemming uppger att den varit okänd inför arbetet med utgåvorna av Medeltidens bibelarbeten I–II. Ett undantag utgörs av Ståhle (1940) som analyserade skrivarnas tänkbara förhållande till en förlaga, där han kunde visa att de rätt vanliga korrigeringarna snarare tycks ha gjorts utan hänsyn till förlagan. Klemmings text som ofta upptagit korrigeringarna utan att markera detta visar alltså inte hur förhållandet till förlagan sett ut. Som översättningsverk är dock Apostlagärningarna inte behandlat alls. I föredraget kommer jag att presentera en närmare analys av översättningen som del av en europeisk bibelöversättningshistoria och dess förhållande till Nya Testamentet 1526.

Ståhle, Car-Ivar. 1940. Studier i den fornsvenska översättningen av Apostlagärningarna. *ANF* 55. S. 5–26.

Svenskan och Vasarna. Hovet som socialt nätverk under äldre nysvensk tid

Theresia Pettersson

Framväxten av ett standardiserat nationalspråk är en betydelsefull händelse i en nations historia (Teleman 2002). I Sverige kan detta förlopp knytas till tiden för reformationen fram till slutet av 1700-talet. Samtidigt som vi vet en del om svenskans utveckling under nämnda period är vår kunskap om processerna bakom framväxten av ett överregionalt standardspråk relativt begränsad. Sociala faktorer som verksamhet, miljö eller personer tycks dock spela en avgörande roll för ett mer normerat språkbruk (se t.ex. Pettersson 2017, Wendt 2010, Želtuchin 1996). Kopplat till 1500-/1600-talet pekar både svensk och engelsk forskning mot aristokratin och hovet som en central normgivande miljö, både när det gäller införandet av en överregional talspråklig standard (Widmark 1991) och skriftspråklig standard (Evens 2015). Hovet som språkbruksmiljö är dock sparsamt utforskad.

Metodiskt har *social nätverksanalys* (Milroy 1980, Bergs 2000, 2005) visat sig vara användbar även på historiskt material för att beskriva och förstå framväxten av överregionala varieteter. I Evens (2015) visas exempelvis hur en djupanalys av Tudorfamiljens språkbruk kan ge ökad kunskap om mer generella språkförändringsprocesser i engelskan under 1500-talets mitt.

Med utgångspunkt i tidigare forskning presenterar jag en social nätverksanalys av Vasafamiljens språkbruk under äldre nysvensk tid, med fokus på lexikogrammatisk och syntaktisk variation. Syftet är delvis *metodiskt* – att undersöka bäringen i denna form av analys på detta specifika material, delvis *empiriskt* – att ge nya perspektiv på hovspråkets ställning som katalysator i skapandet av en överregional svensk standard.

Referenser

- Bergs, Alexander 2000. *Social networks in pre-1500 Britain: Problems, prospects, examples*. European Journal of English Studies 4(3). S. 239-251.
- Bergs, Alexander 2005. *Social networks and historical sociolinguistics. Studies in morphosyntactic variation in de Paston Letters*. Berlin: Walter de Gruyter
- Evens, Mel 2015. 'The vsuall speach of the Court'? Investigating language change in Tudor family network (1544-1556). *Journal of Historical Sociolinguistics* 1 (2). S. 153-18.
- Milroy, Lesley 1980. *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell
- Pettersson, Theresia 2017. *Stockholms stads tänkeböcker: funktionell texthistoria 1476-1626*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet
- Teleman, Ulf 2002. *Ära, rikedom och reda: svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. Lund: Studentlitteratur
- Wendt, Bo-A. 2010. Peder Månsson i fornsvenskans elfte timme. I: M. Reinhammar m.fl. (red.), *Studier i svensk språkhistoria 11*. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. 113.) Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. S. 213–221.
- Widmark, Gun 1991. Boksvenska och talsvenska. Om språkarter i nysvenskt talspråk. I: *Språk och stil* 1 (ny följd). S. 157-198.
- Želtuchin, Aleksandr 1996. *Orthographic codes and code-switching: a study in 16th century Swedish orthography*. Diss. Stockholm: Univ.

Gutnisk si-passiv – länken mellan reflexiv och s-passiv

I de traditionella dialekterna på det egentliga Gotland (ej Fårö) förekommer en säregen perifrastisk passivkonstruktion som innehåller det reflexiva *si* enklitiskt fogat till det infinita huvud verbet; se (1) nedan (från JK).

- (1) a. de **bläir** just int mik arbet **gärt=si** nå um dagen
 'det blir inte mycket arbete gjort nu dagtid'
 b. de **var rot=si** pa gälve
 'det roddes på golvet' (om barnlek)

Denna gutniska si-passiv finns exemplifierad i den dialektologiska litteraturen (GO, OL, Carlsson 1919, Stenström 1948, 2000), men bruket har, såvitt jag vet, aldrig beskrivits utförligt tidigare. Det ska jag därför göra i mitt föredrag. Precis som den reguljära perifrastiska passiven innehåller si-passiven något av de passiva hjälpverben *bli* ((1a)) eller *vara* ((1b)). Si-passiven kräver dock ett opersonligt subjekt, typiskt icke-referentiellt *de* som i (1). Dessutom fokuserar si-passiven själva verbhandlingen snarare än resultatet, vilket främjar habituella kontexter (som den återkommande låga arbetstakten i (1a)) och möjliggör konstruktioner med intransitiva verb (som *ro* i (1b)), där annars bara s-passiv förekommer i såväl gutniska som standardsvenska.

Jag ska argumentera för att si-passivens huvudverb, t.ex. *gärt* och *rot* i (1), är en supinumform och inte det homonyma neutrumparticipet. Det *si* gör rent grammatiskt är att passivera denna annars aktiva verbform; emellertid är även den passiverade supinumformen icke-kongruerande och fungerar därför bara med opersonligt subjekt. *Si* har alltså övergått från reflexiv till passiverare, men till skillnad från passiv-s, också det utvecklats ur reflexiven, har *si* inte generaliserats till passiverare av finita satser utan opererar endast inom participfrasen. *Si* har heller inte (som -s) utvecklats från klitikon till affix, utan ansluter morfologiskt fortfarande tydligt till den vanliga reflexiven. Sammanfattningsvis kan den gutniska si-passiven sägas utgöra en viktig länk i den historiska kedja av förändringar som skapat morfologisk passiv av reflexivpronomen i de nordgermanska språken.

Carlsson, Nils. 1919. "En syntaktisk företeelse i nygutniskan". Utkast. ULMA 441:17, 2. Isof.

GO = Gustavson, Herbert. 1918-1940. *Gotländsk ordbok : på grundval av C. och P.A. Säves samlingar*. Uppsala: Landsmålsarkivet.

JK = Karlsson, Jakob. 2000. *Fäi-Jakås fyst brevi. Jakob Karlssons första 20 brev till Mathias Klintberg 1889-1890*. Visby: Ödins Förlag AB.

OL = Klintberg, Mathias, och Herbert Gustavson. 1972-1986. *Ordbok över laumålet på Gotland*. Uppsala: Landsmålsarkivet.

Stenström, Thure. 1948. "Några syntaktiska särdrag i Jakob Karlssons brev på gutamål till lektor Mathias Klintberg". Seminarieuppsats, Uppsala.

———. 2000. "'Det är skrivit sig...'. Något om studier i gutamålets syntax". I *Fäi-Jakås fyst brevi. Jakob Karlssons första 20 brev till Mathias Klintberg 1889-1890*, 25–31. Visby: Ödins Förlag AB.

Handskrivna landsmålstexter från 1800-talet – nu sökbara

I Institutet för språk och folkminnets arkiv finns dialektmaterial av många olika slag. En rätt negligerad materialtyp som jag vill lyfta fram i mitt föredrag är den handskrivna dialekttexten, nedtecknad med landsmålsalfabetet.

Från 1895 organiserade de lokala fornminnesföreningarna i Sverige uppteckningsresor över hela landet i syfte att undersöka de svenska dialekterna (Sellberg 1993:431–432; SOU 1924:27:30ff.). Resorna genererade bland annat tusentals sidor fonetiskt noggrann landsmålstext. De informanter som där kommer till tals är födda under början av 1800-talet. Precis som vid landsmålsarkivens inspelningsresor ett halvsekel senare valde förstås även 1800-talsupptecknarna ut talare av så standardpåverkad dialekt som möjligt (se Bockgård & Nilsson 2011:10–16). Det är ändå viktigt att komma ihåg att sådana informanter ännu var talrika vid 1800-talets slut; kring 1900-talets mitt representerade de däremot snarast rara relikter. Trots att de äldre landsmålstexterna är av stort språkhistoriskt värde, har – såvitt jag känner till – ingen undersökt dem systematiskt sedan Holm (1952). De ligger med andra ord outnyttjade i sina arkivskåp.

I mitt föredrag ska jag visa hur man med moderna metoder för handskriftsigenkänning (så kallad HTR-teknik, där HTR står för ”Handwritten Text Recognition”) kan konvertera äldre dialekttext på papper till digitalt tillgänglig och sökbar korpus. Den textsamling jag ska presentera närmare utgör en delmängd av materialet från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings folkmålsundersökning, inledd 1897 (Cederschiöld 1899). Delsamlingen är från Orust och det angränsande Bokenäset. Den rymmer 97 personers berättelser (om allt möjligt) och omfattar närmare 1400 kvartosidor text, upptecknade med landsmålsalfabetet av en Orustfödd student i nordiska språk (vid namn Lundkvist). I verktyget Transkribus har jag inledningsvis manuellt och sedan helt automatiskt fört över landsmålstecknen till så kallad SAMPA, en fonetisk notation som inte kräver specialtecken utan helt bygger på vad ett vanligt tangentbord kan åstadkomma. SAMPA-texten har därefter konverterats till standardsvenska i en specialanpassad version av Oslotranslitteratorn från Tekstlab.

Referenser

- SOU 1924:27 = Betänkande med förslag till ett systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen. *Statens offentliga utredningar*, nr 27 år 1924.
- Cederschiöld, Gustaf 1899. Undersökning af folkspråk och folktraditioner i Göteborgs och Bohus län under året 1897. *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*. Band 6, häfte 4: 259–274.
- Bockgård, Gustav & Jenny Nilsson 2011. Dialektologi möter interaktionsforskning. En introduktion till interaktionell dialektologi. I: Bockgård, Gustav & Jenny Nilsson (red.), *Interaktionell dialektologi*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. S. 7–50.
- Holm, Gösta 1952, *Om s-passivum i svenskan. Företrädesvis folkmålen och den äldre fornsvenskan*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 9.). Lund: Gleerups.
- Sellberg, Lars 1993. *Av kärlek till Fosterland och Folk. Gabriel Djurklou och dialektforskningen*. (Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet, Skrifter nr. 11.) Uppsala: Uppsala universitet.

Länkar

SAMPA: <https://www.phon.ucl.ac.uk/home/sampa/>

Oslotranslitteratorn: <https://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/tjenester/oslo-translitterator/index.html>

Transkribus: <https://transkribus.eu/Transkribus/>

Daniela Piipponen, Helsingfors universitet

Herrarne och damerna. Variationen i den plurala definita substantivböjningen i Finland och i Sverige på 1800-talet

I modern (standard)svenska används *-na* som bestämd artikel i substantiv vars pluralform slutar på *-ar*, *-er*, *-r* eller *-or* (SAG 2 §68). I äldre svenska kunde man dock även stöta på parallellformen *-ne* i så gott som alla de fall där *-na* används idag. Valet av artikel var långt ifrån självklart, och redan under 1600- och 1700-talet hade grammatikerna olika åsikter om hur de skulle användas (Teleman 2002, Santesson 1986). Trots att svenskan under 1800-talet till stor del standardiserats, förekom fortfarande en viss variation. Den som vänder sig till de samtida språklärorna för att få någon reda i det hela upptäcker att författarna erbjuder flera olika alternativ för hur man väljer bestämd artikel. Under 1800-talet dominerade särskilt två variationsmodeller. Den ena var att välja ändelse enligt substantivets deklination, så att andra deklinationens ord böjdes med *-ne* medan första och tredje deklinationens ord böjdes med *-na* (se t.ex. Almqvist 1835). Det andra alternativet, som särskilt den historiskt inriktade språkvetenskapen förordade, var att välja artikeln enligt genus, så att maskulina ord tog artikeln *-ne* medan neutrum och feminina fick artikeln *-na* (t.ex. Sundén 1869). Dessutom ansåg somliga (t.ex. Linder 1886) att *-na* borde användas genomgående.

I mitt föredrag diskuterar jag variationen i valet av bestämd artikel under 1800-talet utgående från en diakron korpusundersökning av tidningsmaterial från Sverige och Finland. Hur förhåller sig språkbrukarna till variationen i ändelsevalet, och motsvarar det faktiska språket den normerande litteraturens påbud och rekommendationer? Vilka faktorer påverkade valet av artikel, och kan man tala om ett standardiserat bruk? Resultatet visar även att det förekommer påtagliga skillnader i artikelvalet mellan svenskan i Finland och i Sverige. Därför jämför jag även artikelvalet i de två varieteterna och hur de skiljer sig.

Referenser

Almqvist, Carl Jonas Love. 1835. *Svensk språklära*. Andra upplagan. Stockholm.

Linder, Nils. 1886. *Regler och råd angående svenska språkets behandling i tal och skrift*. Andra upplagan. Stockholm.

Sundén, Daniel Anton. 1869. *Svensk språklära för elementarläroverken*. Stockholm

SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Anderson, Erik, Svenska Akademiens grammatik. 1–4. 1999. Stockholm.

Santesson, Lillemor. 1986. *Tryckt hos Salvius. En undersökning om språkvården på ett 1700-talstryckeri med särskild hänsyn till ortografi och morfologi*. Lund.

Teleman, Ulf. 2002. *Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. Stockholm.

Asta Rauhala, doktorand, Åbo universitet Nordiska språk

SSH16 Abstrakt

Finskt inflytande på svenskt lexikon

I föredraget diskuteras ord som i Svensk Ordbok mer eller mindre säkert anges med finskt ursprung. Antalet lånen från finskan som substratspråk till svenskan som superstratspråk är anspråkslöst, endast 39 mot över 3000 i motsatt låneriktning. Tidsmässigt är de finska lånen utbredda på alla århundraden från 1200-talet fram till 1900-talet, vilket speglar bra finskans och svenskans täta språkkontakter under vår långa gemensamma historia. Men varför endast 39? Både Molde (1984) och Larsson(2014) har undrat varför ämnet inte har väckt intresse bland forskare. Tillsvidare finns det endast översiktliga presentationer av lånen. Mitt intresse väcktes då jag excerperat över 3000 svenska lån i finskan ur SSA (= finsk etymologisk ordbok) för min blivande avhandling. Jag ville ta reda på om uppgifterna i Svensk Ordbok stämmer om de jämförs med motsvarande uppgifter i finska etymologiska ordböcker och annan tillgänglig litteratur? I föredraget presenteras kontroversiella fall och argument för sannolik lösning. Det är utmanande att verifiera låneriktningen av lån som i svenskan fått de första skriftliga beläggen under tiden då finskan endast existerade som talat språk dvs. från 1200 till slutet av 1500-talet. I brist på skriftliga belägg måste man ofta nöja sig med att lånets ursprung inte går att spåra. De finska lånen i svenskan är numera lågfrekventa och används mest i historiska sammanhang. Alternativt är de starkt vardagliga, dialektala och provinsiella. Men bland orden ses också frekventa ord som t.ex. *pojke*, *mähä*. De yngre lånen bär klart finska drag t.ex. *hyvens*, *kova*, *kola*. Fokus i föredraget är dock i ord med omdiskuterat ursprung. Syftet med föredraget är också att försöka verifiera de kontroversiella ordens låneriktning och bidra till att uppdatera uppgifterna i Svensk Ordbok på de punkter där justeringar är relevanta.

En liten (h)ändelse?

Om dativändelsen *-e/-i* och dess försvinnande i fornsvenskan

Ändelsen *-e/-i* i dativ singularis av starka maskuliner och neutra sägs ha börjat försvinna redan ”i den äldre fornsvenskan [och i] den yngre fornsvenskan blev ändelselösa former ännu vanligare” (Pamp 1971:132); jfr parentesparadigmen i Pettersson 2005 (eller Bergman 1984): *fisk(i)*, *bæk(i)*, *ræt(i)*, *skip(i)* osv. Emellertid bortses då ibland från att vissa ord ursprungligen var ändelselösa (t.ex. *i*-stammar som *gäst*) och närvaro/frånvaro av ändelse därför inte helt förutsägbart hos maskuliner. Detta påminner om tillståndet i både gammal och modern isländska, även om några ord där bytt böjning; t.ex. *gest* > *gesti* respektive *dali* > *dal*. (Färöiska och ovansiljanmål har däremot generaliserat ändelsen.) Vidare skulle ordens fonetiska egenskaper, liksom satsintern hiatus och apokope, kunna förklara vissa ändelsebortfall i fornsvenskan, och dessutom kan dativkontexten vara oklar, t.ex. beroende på förändrad prepositions- och verbrektion. Så frågan är om handböckernas allmänt hållna beskrivningar kan preciseras? Inför denna undersökning valdes ur Äldre västgöotalagen (1220-tal) två grupper maskulina ord, dels med ändelse (MD-*e*, t.ex. *skoghe/guþi*), dels utan (MD- \emptyset , t.ex. *stab*), samt några neutra. Därefter undersöktes ytterligare fyra texter, och i såväl Pentateuchparafrasen (ca 1330) som i Kristoffers landslag (1350/1442) upprätthålls skillnaden: M- \emptyset saknar ändelse i 97% av fallen mot 4% hos M-*e* (18 av 34 fall med utebliven ändelse står före vokal). Detsamma gäller Sjärens kloster (1480), där förväntad ändelse kvarstår regelmässigt trots viss vacklan och hyperkorrektion (t.ex. *kärleke*). Gustav Vasas bibel (1541) slutligen kännetecknas av en ständig kodväxling mellan modern grammatik och fornsvensk, och det är bara när den senare är ”påslagen” som närvaro/frånvaro av ändelse är relevant (fraser som ”af allt kött” utesluts alltså). Det är ändå påfallande hur säker den fornsvenska grammatiken är – när den används – inklusive känslan för M- \emptyset ; nolländelsen i ”Blås man ock i basun i enom stad” (Amos 3:6) är sålunda inte ett tecken på fornspråkets försvinnande i GVB utan på dess fortlevnad.

Bergman, Gösta. 1984[1968]. *Kortfattad svensk språkhistoria*. Stockholm.

Pamp, Bengt. 1971. *Svensk språk- och stilhistoria*. Lund: CWK Gleerup.

Petterson, Gertrud. 2005 [1996]. *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande*. Lund: Studentlitteratur.

Lena Rogström
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet

Ord för det okända? Om lexikalisk utveckling i 1700-talsentomologi

Entomologin som vetenskapsområde i Sverige kan sägas ha lanserats av Linné i hans presidietal i Vetenskapsakademien 1739: *Tal, om märkvärdigheter uti Insecterne* (Pehrson Berger 2011). Här talar han sig varm om insekter som studieobjekt och uppmanar åhörarna att ge sig ut och samla också de minsta av Guds skapelse. Det religiösa anslaget är starkt, och retoriken skickligt använd i de talrika beskrivningarna av alla insekter som bara väntar på att utforskas. Entomologin fick därefter ett kraftigt uppsving, och Vetenskapsakademiens Handlingar, vars publiceringsspråk var svenska, blev snabbt en viktig kanal för spridning av nya upptäckter (Gunnarsson 1987; Lindroth 1967; Teleman 2011).

Förutom den vetenskapliga utmaning det innebar att forma en ny vetenskapsgren tillkom också den språkliga utmaningen att göra detta på svenska och inte latin (Fries 1996). Många av de entomologiska rönen i Handlingarna ger prov på svårigheten att benämna kroppsdelar hos insekterna. Dessa var små och sköra och mikroskoperna hade skiftande kvalitet. Kunskapen om insekters anatomi var därtill något grumlig i vissa avseenden. Ett talande exempel är hur Carl de Geer (1760), en av de tidiga svenska pionjärerna inom entomologi, utnyttjar fraser som *en liten uphögd men mjuk del som i längden har en skråma, hvilken förmodligen är anus* samt *andehål vid bakdelen* – fraser som hos Wahlberg (1848) fått lexikaliserade beteckningar i form av *anus* respektive *spiracula* (Rogström 2019).

I detta föredrag redovisar jag en undersökning om lexikalisering av termer inom den tidiga entomologin. Undersökningen är onomasiologisk – det är således begrepp och deras varierande beteckningar som studeras. Det är i huvudsak två områden som berörs: insekters fortplantning och insekters anatomi. Materialet består av rön från Kungliga Vetenskapsakademiens Handlingar och representerar utvecklingen mellan 1739 och 1850.

Referenser:

- Fries, Sigurd 1996. Lärdomsspråket under frihetstiden. I: Lennart Moberg & Margareta Westman (red.) I: *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Stockholm: Norstedts. S. 88–103.
- Gunnarsson, Britt-Louise 1987. Textmönster i vår äldsta vetenskapliga tidskriftsprosa. En analys av medicinska rön i Vetenskapsakademiens Handlingar 1750–1769. *Nysvenska studier* 67/1987. S. 155–180.
- Lindroth, Sten 1967. *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Historia 1739–1818. II Tiden 1783–1818*. Stockholm: Kungl. Vetenskapsakademien.
- Pehrson Berger, Ingela 2011. Carl von Linnés Tal, om Märkvärdigheter uti insecterne. I: *Litteratur och språk*. Nr: 7. Red. Sture Packalén. Mälardalens högskola. Eskilstuna Västerås. S. 5–35.
- Lena Rogström 2019. Fackordförråd i Kungl. Vetenskapsakademiens Handlingar. En pilotstudie med fokus på entomologi 1739–1854. GU-ISS-2019-01. Forskningsrapporter från institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. 2019-01.
- Teleman, Ulf 2011. The Swedish Academy of Science: language policy and language practice. I: Gunnarsson, 2011. pp 63–87.

Främmande inflytande på äldre svenskt personnamnsskick i fågelperspektiv

Lennart Ryman, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen

De officiella svenska personnamnen är till största delen inlånade eller starkt påverkade av utländska förebilder. Även systemet att vi bär förnamn följt av släktnamn är importerat. Att personnamn kan vara särskilt utsatta för främmande inflytande är inte märkligt, men den bakomliggande utvecklingen är inte given på förhand. I föredraget syftar jag till en mycket grov skiss fram till tiden omkring 1700 och till att kort diskutera vissa problem.

Under medeltiden blir Sverige en del av den västliga kristenheten även på dopnamnens område. De namn som blivit vanliga i det katolska Europa blir vanliga även här, de inhemska namnen går kraftigt tillbaka och nybildning har spelat en undanskymd roll. Så småningom uppträder en rätt genomgående ”tvånamnighet” i källorna – en utveckling som är en följd av ett tilltagande särskiljningsbehov men även av utländskt inflytande. (*Suno dictus Sik* 1297 : *Wyneka Hartman, Jønis Pædharsson kalladher Kanna* 1412.)

Med början under 1600-talet utvidgas dopnamnsförrådet genom nya inlån, samtidigt som sedvänjan att ge barnet mer än ett namn vinner inträde. Den stora nyheten är emellertid släktnamn, som först nu på allvar etablerar sig i Sverige, med storskalig nybildning efter utländska förebilder, t.ex. *von Lillienhielm* 1654.

Den svenska utvecklingen får nog i grunden ses som allmänt nordeuropeisk, men den skiljer sig på väsentliga punkter från grannlänternas. Jag skall försöka antyda möjliga förklaringar till varför det gick som det gick, med hänsyn tagen till till övrig språk- och samhällsutveckling (såsom ökad skriftlighet, som bl.a. yttrar sig i att invandrades namn tenderar att få mindre anpassad form: *Påfwell Påsse* 1655 : *Paul Pusset* 1674). Framför allt vill jag uppmana till mer forskning inom området.

”Helt utan reda och sammanhang” – Stil, struktur och språkriktighet i studentuppsatser under hundra år

Anna Sahlée, Inst. för nordiska språk, Uppsala universitet

Mikael Kalm, Inst. för svenska och flerspråkighet, Stockholms universitet

Under ganska precis hundra år, från 1860-tal till 1960-tal, avlades en avgångsexamen från läroverken, vilket krävdes för vidare studier. Som del av examensfordringarna skrevs en uppsats på modersmålet, det vill säga svenska. Dessa uppsatser ger en unik inblick i såväl elevers skrivande som skriftspråkets utveckling generellt.

Vi har i två tidigare studier undersökt hur lärare vid olika läroverk rättat och bedömt studentuppsatser under de hundra åren. Vi har observerat att det i stora drag finns en kontinuitet i vad lärarna rättar och kommenterar, men med några undantag. Ett undantag rör rättningen av interpunktion som kraftigt ökar mot slutet av läroverkseran. Vi har också funnit att rättningarna långt ifrån alltid handlar om språkriktighet utan att de ofta snarare berör stilnivå eller precision samt att språklig struktur och ämnesinnehåll sällan kommenteras.

I detta föredrag följer vi upp och fördjupar dessa resultat med tre fallstudier av interpunktion, ordföljd och disposition. Vad gäller interpunktionen undersöker vi vilka principer som styr lärarnas rättning och om dessa principer kan knytas till den samtida debatten om satskommatering kontra tydlighetskommatering. Ordföljd undersöker vi som ett exempel på när rättningarna inte nödvändigtvis har med språkriktighet att göra. Slutligen undersöker vi också några uppsatsers struktur, i förhållande till de få kommentarer som finns. Vår förhoppning är att vi utifrån dessa studier ska ge en fördjupad förståelse för praktiserandet av skriftspråkliga normer i svensk skola under hundra år.

Föredragshållare: Adrian Sangfelt, Uppsala universitet

Titel: Preverbala bestämningar, skriftspråklighet och mental grammatik i äldre och modern svenska.

Abstract

Inom svensk syntaxhistorisk forskning har det länge funnits en benägenhet att diskutera om syntaktiska egenskaper i äldre svenska hänger ihop med stil och skriftspråklighet. Den egenskap som diskuterats flitigast är onekligen möjligheten att placera verbala bestämningar före verb (se t.ex. Platzack 1983; Delsing 1999; Petzell 2011; Sangfelt 2019). Exempel visas i (1a–b); i (1a) står ett objekt före ett huvudverb, och i (1b) ett huvudverb före ett hjälpverb. Ledföljderna i (1a–b) är som bekant inte acceptabla i modern svenska, men det är fortfarande möjligt att placera fria bestämningar (typiskt adverbial) före verb (se (1c)), i betydligt högre grad i skrift än i tal (jfr SAG III 444, 492).

- (1) a. och sidhan kan iak honum enkte **hiälpa** (SVM 119)
- b. swerdit som faderen gömt **hade** (Di 43)
- c. Regeringen har i sju år **fört** krig i södra delen av landet (från SAG III 413)

Den traditionella bilden av ledföljderna i (1a–b) är att de åtminstone periodvis varit skriftspråksspecifika och saknats i en automatiserad mental grammatik. Petzell (2011), och i hans efterföljd Sangfelt (2019), har dock velat nyansera denna historieskrivning. Ledföljderna ses som skriftspråksaktiga, men inte nödvändigtvis som skriftspråksspecifika eller oacceptabla i ett automatiserat språkssystem.

I mitt föredrag gör jag tre saker. Först argumenterar jag för att Petzells (2011) och Sangfelts (2019) nyansering är välbehövlig, men att arbetena lider av att förhållandet mellan begrepp som *skriftspråklig*, *skriftspråksspecifik* och *grammatik* inte diskuteras nämnvärt. Därefter försöker jag definiera dessa begrepp, och hävdar att förhållandet dem emellan bör klargöras med hjälp av moderna snarare än äldre data, där vi har tillgång till både muntligt och skriftligt språkbruk. Slutligen presenterar jag kort en studie av ledföljden i (1c) i modern svenska, och diskuterar i vilken mån den är skriftspråksspecifik och finns eller saknas i en mental grammatik.

Litteratur

- Delsing, Lars-Olof, 1999: Från OV-ordföljd till VO-ordföljd. En språkförändring med förhinder. *Arkiv för nordisk filologi* 114. S. 151–232.
- Petzell, Erik Magnusson, 2011: OV-ordföljd i svenskans historia. *Arkiv för nordisk filologi* 126. S. 141–191.
- Platzack, Christer, 1983: Three syntactic changes in the grammar of written Swedish around 1700. I: Erik Andersson, Mirja Saari & Peter Slotte (red.): *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman* 7. 8. 1983. Åbo: Åbo Akademi. S. 43–63.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. I–IV. Stockholm: Norstedts Ordbok
- Sangfelt, Adrian, 2019: *Syntaktiska strukturer i tiden. OV- och bisatsledföljd i svenskans historia*. (Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 20.) Diss. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Wenn nun die Deutschen kein Wein habt, so crevire te som fluker – kodväxling i 45 dramer 1700–2000

Sanna Skärlund, Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet

Kodväxling innebär att talare växlar mellan två eller flera språk under samma samtal eller i samma yttrande. Fenomenet har främst undersökts i nutida autentiska samtal mellan flerspråkiga individer (se Park 2013 för en översikt). Att ta reda på hur kodväxling har gått till historiskt är förstås inte enkelt, så länge vi begränsar företeelsen till autentiska samtal. Om vi däremot ser samtalsliknande texter som tänkbara kodväxlingskontexter blir möjligheterna att komma åt relevant material från längre tillbaka i tiden större. Jag har undersökt kodväxling i just ett sådant material, nämligen den dramakorpus innehållande 45 dramer från perioden 1700–2000 (totalt ca 805 000 ord) som finns vid Uppsala universitet. Dramer är naturligtvis inte helt jämförbara med autentiska samtal (se Stroh-Wollin 2008 för en diskussion), men dramadialogerna gör det i alla fall möjligt att se hur pjäsförfattare under den 300 år långa perioden har iscensatt talares växlingar mellan olika språk.

Undersökningen utgår från fem forskningsfrågor: Vilka språk växlas det till i dramerna? Vilken form har kodväxlingarna? Vilken funktion fyller de? Kommenteras språkvalet och i så fall hur? Och vilken grad av språklig förståelse krävs av den tänkta dramapubliken?

Genom att använda stavningskontrollen i ett vanligt Word-program har jag kunnat identifiera partier innehållande andra språk än svenska i dramerna, utan att behöva läsa igenom hela det omfattande materialet. Ett urval av dramerna (18 av de 45) närlästes emellertid också för att det skulle vara möjligt att utvärdera metoden, som visade sig vara förvånansvärt effektiv.

Under presentationen kommer jag att beskriva resultatet av undersökningen. Genomgången visar bland annat att kodväxling i dramerna ibland fyller funktioner som inte förekommer i vanliga samtal, t.ex. att skapa en särskild tolkning för åskådarna eller att strukturera texten.

Referenser

Park, Hyeon-Sook (2013). ”Kodväxling som grammatiskt fenomen – exemplet svenska-koreanska.” I *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*, red. Kenneth Hyltenstam & Inger Lindberg. S. 281-309. Lund: Studentlitteratur.

Stroh-Wollin, Ulla (2008). *Dramernas svordomar: en lexikal och grammatisk studie i 300 års svensk dramatik*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Utvecklingen av en ortografisk standard vid Kungliga Akademien i Åbo under 1700-talet

Anders Stendahl, Åbo Akademi

Standardiseringen av skriftspråket var 1700-talets viktigaste svenska språkliga process (Teleman 2002:201–202). Efter en kraftig inskränkning av den ortografiska variationen i mitten av 1700-talet kodifierades den standardiserade ortografin slutgiltigt 1801 i Carl Gustaf af Leopolds *Afhandling om Svenska stafsättet*. Även om många aspekter av standardiseringsprocessen är välkända finns det luckor i forskningen, bl.a. har ortografin i svenska texter tryckta i Finland på 1700-talet aldrig undersökts.

I mitt föredrag presenterar jag resultatet av tre undersökningar om framväxten av en ortografisk standard vid Kungliga Akademien i Åbo under 1700-talet. Akademien, grundad 1640, var Finlands främsta lärosäte, och dess tryckeri hade en central plats i riksdelen bildningsliv ända tills universitetet och tryckeriet efter Åbo brand 1827 flyttade till Helsingfors 1828 (Gardberg 1957:380). I den första undersökningen visar jag hur ortografin i tryckta texter utgivna vid akademien förhöll sig till 1700-talets ortografiska standardiseringsprocess. I den andra undersökningen visar jag på skillnader mellan ortografin i det handskrivna språket hos en av akademins främsta profiler Pehr Kalm och ortografin i de tryckta texterna. Avslutningsvis presenterar jag resultat från en undersökning om i vilken mån Abraham Sahlstedts *Swensk Ordbok* (1773) stabiliserade det tryckta språket vid akademien under 1700-talets sista decennier.

Litteratur

Gardberg, Carl-Rudolf. 1957. *Boktrycket i Finland II. Från freden i Nystad till Åbo brand*. Helsingfors: Helsingfors grafiska klubb.

Leopold, Carl Gustaf af. 1801. *Afhandling om Svenska Stafsättet. Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1796*. Första delen. Stockholm.

Sahlstedt, Abraham. 1773. *Swensk ordbok*. Med latinsk uttolkning. På kongl. majestäts allernådigste befallning författad. Stockholm.

Teleman, Ulf. 2002. *Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. Stockholm: Svenska språknämnden.

Ulla Stroh-Wollin
Institutionen för nordiska språk
Uppsala universitet
ulla.stroh-wollin@nordiska.uu.se

Demonstrativet *thæn* – en tidsbegränsad bestämdhetsmarkör i (en del) skandinaviska varieteter

Om man läser lite i den medeltida *Upplandslagen* kan man slås av att demonstrativet *þæn* ibland används direkt före ett substantiv, som i *þæn man*, när en modern språkbrukare kanske hellre hade valt den bestämda formen av substantivet ifråga (*mannen*). I tredje delen av *Svensk språkhistoria* knyter Elias Wessén (1965:§ 20) detta bruk specifikt till de östnordiska varieteterna och deras närhet till de västgermanska språkens prepositiva artikel; ”Själva incitamentet till artikelbruket har kommit söderifrån och kan icke självständigt ha uppkommit i Norden [...]”, skriver Wessén. I sammanhanget nämner Wessén även den sydvästjyska prepositiva artikeln *æ* som i *æ mand* ’mannen’: ”Att denna jylländska dialektegendomlighet står i samband med artikelbruket i de västgermanska språken [...] kan icke betvivlas” (ibid.).

I annat sammanhang (Stroh-Wollin 2015:114 f.) har jag emellertid konstaterat att även Sankt Olavs järtecken i *Norsk homilieboek* från ca 1200 (utg. Indrebø 1931) uppvisar ett påfallande stort antal fraser av typen *sá maþr*. Detta tyder på att bestämdhetsmarkering med *thæn* inte specifikt ska knytas till östnordiskan – och att det finns anledning att tro att bruket kunnat uppstå spontant i de skandinaviska varieteterna. Det senare är även Karl Larms uppfattning i *Den bestämda artikeln i äldre fornsvenska* (1936:34).

I en omfattande studie av olika tidiga nordiska varieteter har jag nu noterat att ett mera utbrett bruk av *thæn* som bestämdhetsmarkör i stort sett bara kan beläggas i texter från de nordligare trakterna – och i *Flensburg stadsret* från sydligaste Jylland, vilket andra noterat före mig (se t.ex. Hansen 1927:19 ff.). Man kan också notera att av Wesséns totalt fyra exempel är två från *Upplandslagen*, ett från *Södermannalagen* och ett från *Birgittaautograferna*, dvs. i texter av mälardalsk proveniens. Intressant nog ser man inte fenomenet i *Äldre Västgötalagen*, *Gutalagen*, *Skånske Lov* eller *Jyske Lov*, vilket hade varit förväntat om företeelsen spritt sig från kontinenten.

En del tyder på att *thæn* + substantiv i en del varieteter börjar uppträda parallellt med bestämda former när speciesböjningen fortfarande är i sin linda. Det finns dock ingenting som tyder på att *thæn* någonsin var på väg att utvecklas till en regelrätt artikel, även om man ibland som modern läsare hade föredragit en bestämd form. I alla texter jag har undersökt anknyter fraser av typen *thæn* + substantiv alltid till något i den föregående texten på ett sätt som är förenligt med bruk av demonstrativ pronomen än idag. Detta gäller även *Flensburg stadsret*.

Referenser:

- Hansen, Aage, 1927: *Bestemt og ubestemt substantiv. Bidrag til dansk substantivsyntaks. 1*. Kjøbenhavn: Arnold Busck.
- Indrebø, Gustav (utg.), 1931: *Gamal norsk homilieboek. Cod. AM 619 4°*. Oslo: Kjeldskriftfondet.
- Larm, Karl, 1936: *Den bestämda artikeln i äldre fornsvenska: en historisk-semologisk studie*. Stockholm: Alb. Bonnier.
- Stroh-Wollin, Ulla, 2015: ”Från *gammal man* till *den gamle mannen*. Definitmarkering i fornsvenska nominalfraser med adjektivattribut”. I: *Arkiv för nordisk filologi* 130. S. 101–138.
- Wessén, Elias, 1965: *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Storpåika och *ong pigäna* – Bestämda nominalfraser med adjektivattribut i estlandssvenska

Ida Västerdal

Doktorand i nordiska språk

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

ida.vasterdal@svenska.gu.se

De svenska dialekter som fram till andra världskriget talades i Estlands kustområden har många likheter med andra perifera svenska dialekter. Till dessa hör utökad användning av bestämd form och särskilda sätt att uttrycka bestämdhet (Tiberg 1962; Lagman 1979; Delsing 1993, 2003; Dahl 2015; Andréasson 2018).

I estlandssvenska kan en bestämd nominalfras med adjektivattribut uttryckas på i huvudsak två sätt: antingen genom fristående adjektiv och substantiv i bestämd form, utan framförställd bestämd artikel (1a–b) eller genom sammansättning med adjektiv som förled och substantiv i bestämd form som efterled (2a–b).

- 1)
 - a. *tår plaska e kåld isvattne*
'de plaskade i det kalla isvattnet'
 - b. *ong pigäna villd itt våra itt*
'de unga flickorna ville inte vara, inte'

- 2)
 - a. *äit trä fat mä kvitdukin uvi*
'ett träfat med vit duk över'
 - b. *än såndar fingo ve [...] koma ramä storpåika*
'En söndag fick vi [...] följa med de stora pojkar'

I flera perifera svenska dialekter förekommer liknande konstruktioner (se översikt i Dahl 2015). I detta sammanhang har man skilt standardsvenska sammansättningar av adjektiv och substantiv från en särskild typ av sammansättning som förekommer i de perifera dialekterna: *adjektivinkorporering* (se bl.a. Delsing 2003, Holmberg & Sandström 2003, Sandström & Holmberg 2003; Dahl 2004, 2015). De estlandssvenska bestämda nominalfraserna tycks till viss del passa in i detta sammanhang, men de har prosodiska och semantiska egenskaper som innebär att det både är oklart hur konstruktionerna förhåller sig till varandra och hur de förhåller sig till adjektivinkorporering. I det här föredraget kommer jag att diskutera dessa frågor.

Referenser

- Andréasson, Maia. 2018. Estlandssvenskan och bestämdheten. Här bondgärn av ait hampsticke uti hampgårdn. I: Rosenkvist, Henrik (red.), *Estlandssvenskans språkstruktur*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 33), 149–171. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Dahl, Östen. 2004. *The growth and maintenance of linguistic complexity (Studies in language companion series 71)*. Amsterdam: John Benjamins.
- Dahl, Östen. 2005. Grammaticalization in the North. *Noun phrase morpho-syntax in Scandinavian vernaculars*. (Studies in Diversity Linguistics 6). Berlin: Language Science Press.

- Delsing, Lars-Olof. 1993. *The internal structure of noun phrases in the Scandinavian languages: a comparative study*. Avh. Lund: Lunds universitet.
- Delsing, Lars-Olof. 2003. Syntaktisk variation i nordiska nominalfraser. I: Øystein Alexander Vangsnes, Anders Holmberg & Lars-Olof Delsing (red.), *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*, 11–64. Oslo: Novus.
- Holmberg, Anders & Görel Sandström. 2003. Vad är det för särskilt med nordsvenska nominalfraser? I: Øystein Alexander Vangsnes, Anders Holmberg & Lars-Olof Delsing (red.), *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*, 85–98. Oslo: Novus.
- Lagman, Edvin. 1979. *En bok om Estlands svenskar 3A. Estlandssvenskarnas språkförhållanden*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska odlingens vänner.
- Sandström, Görel & Anders Holmberg. 2003. Ett polysyntetiskt drag i svenska dialekter. I: Øystein Alexander Vangsnes, Anders Holmberg & Lars-Olof Delsing (red.), *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*, 99–112. Oslo: Novus.
- Tiberg, Nils. 1962. *Estlandssvenska språkdrag*. (Estlandssvenskarnas folkliga kultur 6). Uppsala och Köpenhamn: A.-B. Lundequistska bokhandeln och Ejnar Munksgaard.

Stockholmska som fenomen och varietet

Jenny Öqvist

Institutet för språk och folkminnen

I samband med en studie av uttalet i äldre stockholmska (Öqvist, kommande) väcktes flera frågor av övergripande karaktär som inte lät sig besvaras fullt ut av det undersökta materialet: Hur gammal är stockholmskan? Hur har den uppkommit? Hur låter sig stockholmska bäst beskrivas – som uppländska, som en stadsdialekt eller kanske som regional standardsvenska?

Dessa frågor har inte behandlats tidigare på något djuplodande sätt. Ett tungt skäl till detta är förstås frånvaron av språkliga primärkällor. Ett alternativt sätt att ta sig an problemet är att studera hur talspråket i huvudstaden har beskrivits och framställts i skriftliga sekundärkällor.

Jag har genomfört en explorativ undersökning med utgångspunkt i de ord för huvudstadens talspråk som finns upptagna i SAOB, med särskilt fokus på ordet *stockholmska* (förstabelägg 1846). Hur gamla är de olika orden, i vilka sammanhang förekommer de och i vilka mer specifika betydelser används de? Syftet är att fånga uppfattningar om talspråket i Stockholm som figurerade kring tiden för ordens lexikalisering. Med hjälp av KB:s digitala söktjänst *Svenska dagstidningar* har jag också fått fram ordens tidiga förekomster i tidningstext. Även ett begränsat urval språkvetenskaplig litteratur och uppslagsverk från 1800-talet har inkluderats för att ge prov på hur huvudstadens talspråk benämns och framställs där.

Undersökningen visar bland annat att huvudstadens talspråk framförallt framställs på två olika sätt: som ett skriftspråksnära, bildat och "fint" talspråk hos högre samhällsklasser och som ett folkligt och "fult" talspråk bland huvudstadens lägre sociala skikt. Liknande kontraster påträffas i många senare framställningar om stockholmska – uppenbarligen har denna dubbelhet funnits med redan när ordet *stockholmska* först kom i bruk.

I föredraget diskuteras frågorna om stockholmskans ålder, framväxt och status med utgångspunkt i dessa resultat men också mot bakgrund av resultaten från min studie av den äldre stockholmskans uttal. Är det överhuvudtaget vetenskapligt befogat att skilja ut en särskild stockholmsdialekt?

Referenser

Öqvist, Jenny (kommande). Perspektiv på stockholmska. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.

Censur och språkvård

Svensk censur som textgranskande och textförbättrande instans

Carin Östman, Uppsala universitet

I Sverige inrättades ett censurämbete år 1686. Ämbetet låg under kanslikollegiet och censor hade ansvar för att granska alla tryckta texter, både inhemska och importerade, så att inget spreds som stred mot ”statum politicum, religionen eller bonos mores”. Censor hade med andra ord inte något direkt ansvar för den språkliga utformningen av de granskade texterna, men det finns flera uppgifter om att censorerna också såg den språkliga granskningen som ett viktigt ansvarsområde. I sin genomgång av Gustaf Benzeltjernas censorsjournal (censor 1737–1746) noterar Burius (1984:62) att ”vad han nästan genomgående gör till föremål för ingrepp är den språkliga formen; han söker efter direkta språkliga tvetydigheter eller grammatiska missgrepp”. Också Lamm (1908:VIII) beskriver hur censorerna såg sin roll ”såsom en sorts uppfostrare för litteraturen”, och enligt Lamm är det särskilt deras språkliga anmärkningar som har detta syfte.

Censors språkliga intresse går också att följa i de kommentarer och ändringsförslag han ger till Olof Dalin, vid censorsgranskningen av arken till *Then Swänska Argus* 1732–1734. Kommentarer och råden är tillgängliga i Hesselmanns och Lamms notapparat till utgåvan av *Then Swänska Argus* 1910–1919. Flertalet av censors anmärkningar rör varken politik eller religion, utan istället språkliga frågor. Dalin fick helt enkelt ganska många språkliga råd av censor, som vid denna tid var Johan Upmarck Rosenadler. I många fall hade Dalin också möjlighet att själv välja om han skulle följa råden eller inte.

I mitt föredrag kommer jag att diskutera censors språkvårdande roll, med utgångspunkt i de olika typer av språkliga kommentarer som Dalin fick. Jag kommer också att jämföra Rosenadlers språkliga råd med de språkliga kommentarer som finns dokumenterade i Benzeltjernas tryckta censorsjournal.

Referenser

- Burius, Anders, 1984: *Ömbet om friheten. Studier i frihetstidens censurpolitik*. Institutionen för idé- och lärdoms historia, Uppsala universitet. Skrifter nr 5.
Lamm, Martin, 1908: *Olof Dalin*. Stockholm.